

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะได้เสนอสรุปแนวคิดจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ โดยมีขอบเขตที่นำเสนอตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม
- 2.2 ความสัมพันธ์ของคุณธรรมและจริยธรรมกับศาสนา
- 2.3 คุณลักษณะและปรัชญาของผู้บริหาร
- 2.4 ความสำคัญของผู้บริหารกับการมีคุณธรรมและจริยธรรม
- 2.5 คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

ก. ความหมายของคุณธรรม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "คุณธรรม" ไว้ในทัศนะต่างๆ กันดังนี้

คำว่า "คุณธรรม" นี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ (2529) ได้ให้คำอธิบายไว้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ดังนี้

คำว่า "คุณ" หมายถึง ค่าที่มีอยู่ในแต่ละสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นไปได้ทั้งทางดีและทางร้าย คือทำให้จิตใจยินดีก็เรียกว่า "คุณ" ทำให้จิตใจยินร้ายก็เรียกว่า "คุณ" ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมัน ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วด้วยประการทั้งปวงจะอยู่เหนือความหมายของคำคำนี้

ส่วนคำว่า "ธรรม" มีความหมาย 4 อย่างคือ

1. ธรรมะ คือธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องเกี่ยวข้อง
2. ธรรมะ คือกฎของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องเรียนรู้
3. ธรรมะ คือหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

4. ธรรมะ คือผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น เรามีหน้าที่จะต้องมีหรือใช้มันอย่างถูกต้อง

คุณธรรมหลัก 4 ประการ ตามแนวความคิดของอริสโตเติล (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2528) มีความหมายดังนี้

1. ความรอบคอบ (Prudence) หมายถึง การสังเกตเห็นหรือหยั่งรู้ได้ง่าย และชัดเจนว่าอะไรควรประพฤติ อะไรไม่ควรประพฤติ

2. ความกล้าหาญ (Courage) หมายถึง การกล้าเสี่ยงต่อการเข้าใจผิด กล้าเผชิญต่อการสำร่ายและการเยาะเย้ย เมื่อมั่นใจว่าตนกระทำความดี

3. การรู้จักประมาณ (Temperance) หมายถึง การรู้จักควบคุมความต้องการและการกระทำต่างๆ ให้อยู่ในขอบเขตอันควรแก่สภาพและฐานะของบุคคล ไม่ให้เกิดความจำเป็นตามธรรมชาติ ไม่ให้ก้าวล่วงสิทธิอันชอบธรรมของผู้อื่น

4. ความยุติธรรม (Justice) หมายถึง การทำให้แก่ทุกคนและแต่ละคนตามความเหมาะสม (Giving every man his due) ซึ่งจะต้องระลึกว่าเรามีกำลังให้เท่าใดควรให้แก่ใครเท่าใดและอย่างไร อาจกล่าวได้ว่าความยุติธรรมเป็นแก่นของคุณธรรมอื่นหลายประการ ซึ่งคุณธรรมอื่นนั้นๆ เป็นเพียงแง่ต่างๆ ของความยุติธรรมนั่นเอง ผู้มีความยุติธรรมสูงย่อมเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมต่างๆ มากมาย

เพลโต (Plato) (อ้างถึงใน บรีชา ช่างขวัญยืน, 2514) กล่าวว่า คุณธรรมที่แท้จริง หมายถึง การกระทำอันถูกต้อง ซึ่งเกิดจากความเข้าใจคุณค่าอันแท้จริงด้วยปัญญา... คุณธรรมทางปรัชญา ต้องอาศัยปัญญา และความเข้าใจในหลักแห่งคุณธรรมนั้น... คุณธรรมทางสังคม คือ การกระทำอันถูกต้องที่มาจากพื้นฐานอย่างอื่น เช่น ขนบธรรมเนียม นิสัย ประเพณี ความรู้สึกทางดี ความโอบอ้อมอารี ความดีตามสัญชาตญาณทำถูกเพราะคนอื่นทำ ทำเพราะเป็นประเพณี

กรีติ บุญเจือ (2519) ให้ความหมายว่า คุณธรรม หมายถึง ความเคยชินในการประพฤติดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ตรงกันข้ามกับกิเลส (Vice) ซึ่งได้แก่ ความเคยชินในการประพฤติผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2528) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม (Virtue) คือความดีงามในจิตใจซึ่งทำให้เคยชินประพฤติดี ผู้มีคุณธรรม คือผู้มีความ

เคยชินประพฤติดีด้วยความรู้สึกทางดีงาม การกระทำของคนที่ทำไปโดยไม่มีความรู้สึก ไม่มีการตัดสินใจ เช่น การกระทำของคนปัญญาอ่อน เป็นแต่เพียงพฤติกรรม (Behavior) ยังไม่ถือเป็นความประพฤติ (Conduct) พฤติกรรมที่มีมโนธรรม (Conscience) เข้าแทรกแซง คือมีความสำนึกและมีการตัดสินใจ จึงจะถือเป็นความประพฤติ แต่ถ้าเพียงประพฤติดีเพราะมีการตัดสินใจเฉพาะหน้าชั่วครั้งชั่วคราว ยังไม่แน่ว่าจะมีคุณธรรมจะต้องมีความเคยชินประพฤติดีด้วยความรู้สึกทางดีงาม จึงจะเรียกว่ามีคุณธรรม

คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับกิเลส (Vice) คือความไม่ดีในจิตใจ ซึ่งทำให้เคยชินประพฤติไม่ดี ผู้มีคุณธรรมมากจึงมีกิเลสน้อย และมีผู้กิเลสมากก็จะมีคุณธรรมน้อย จึงอาจกล่าวตามภาษาชาวบ้านได้ว่า ผู้มีคุณธรรมคือผู้ไม่มากไปด้วยกิเลส และผู้ที่มีคุณธรรมมากกว่ากิเลส จะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ส่วนผู้ที่มีกิเลสมากกว่าคุณธรรมจะได้รับการตำหนิว่าเป็นคนไม่ดี ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับ กุศล (Good) (อ้างถึงใน ยนต์ ชุ่มจิต, 2526) ที่ให้ความหมายของคำว่า คุณธรรม (Virtue) ไว้ดังนี้

1. คุณธรรม หมายถึงความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำจนเคยชิน
2. คุณธรรม หมายถึงคุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม

ประภาศรี สีหอำไพ (2535) ให้ความหมายว่า คุณธรรม คือ สภาพของคุณงามความดีภายในบุคคล ทำให้เกิดความชื่นชมยินดีมีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขอันสมบูรณ์ คือความสุขใจ ผลผลิตของความดีเป็นธรรมะที่กล่าวได้ว่า ทำดีได้ดี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) และพจนานุกรมไทย (มานิต มานิตเจริญ, 2519) ให้ความหมายของ "คุณธรรม" ไว้ใกล้เคียงกันพอสรุปได้ว่า เป็นสภาพคุณงามความดีหรือธรรมชาติดีแห่งความดี

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536) ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง จริยธรรมที่ถูกปลูกฝังไว้ในจิตสำนึกของคน ซึ่ง รู้ดี รู้ชั่ว แล้วเลือกสรรศรัทธายึดมั่นในสิ่งดีงาม ผังแฝงไว้ในจิตใจเป็น "นามธรรม" เมื่อแสดงออกมาก็เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคม ถ้าไม่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมมันก็มีอยู่ในใจ

สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก (อ้างถึงใน จาณรงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ให้ความหมายว่าคุณธรรม คือความคิดรวบยอดความรู้สึกลึกซึ้งชอบชั่วดี อันเป็นเครื่อง

เหนียวรั้ง ควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อสนองความปรารถนา สามารถมองเห็นว่าอะไร เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของคนกลุ่มใหญ่ และพร้อมที่จะแสดงออกเมื่อมีเหตุการณ์ หรือสิ่งแวดลอม มากระตุ้น

จากความหมายของคุณธรรมที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงาม ความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตาใจมนุษย์ โดยผ่านประสบการณ์จากการได้สัมผัส ซึ่งจะแสดงออกมาจาก การกระทำทางกายวาจา และจิตาใจของแต่ละบุคคล เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และ สังคม

ข. ความหมายของจริยธรรม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "จริยธรรม" ไว้ในทัศนะต่างๆ กันดังนี้

ประกาศรี สีหอำไพ (2535) กล่าวว่า จริยธรรมมาจากภาษากรีกว่า Ethos แปลว่า ลักษณะนิสัยที่สามารถตัดสินคุณค่าได้ตามความหมายของความดี ความงามและความสุข และจริยธรรม มีความหมายถึงความประพฤติตามค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยใช้จริยศาสตร์ศึกษา พฤติกรรมด้านคุณค่าสามารถวิเคราะห์ค่านิยมที่เป็นคู่กัน (Dichotomy) สามารถแยกแยะได้ว่า สิ่งใดดี ควรกระทำ และสิ่งใดชั่ว ควรละเว้นทำให้ตัดสินคุณค่าของการปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี งามได้ตามความดีระดับต่างๆ

แสง จันทรงาม (2525) และ มาโนช ตันชนวนิช (อ้างถึงใน จานงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ให้ความหมายไว้คล้ายกันว่า คำว่า "จริยธรรม" แยกออกได้เป็น 2 คำ คือ "จริย" หรือ "จรรยา" คือ "ความประพฤติ" หรือกริยาที่ควรประพฤติและ "ธรรม" หมายถึง ความดี ความชอบ ความถูกต้องหรือคุณธรรม เป็นคุณภาพของจิตาใจ เมื่อเอาคำทั้ง 2 มารวมกันเป็นคำ "จริยธรรม" จึงหมายถึง ความประพฤติที่เกิดจากคุณภาพของจิตาใจที่ดีงาม เป็นที่พึงปรารถนา ของผู้พบเห็น

สาโรช บัวศรี (2525) ให้ความหมายของจริยธรรมว่าแนวทางในการประพฤติตน เพื่ออยู่กันได้อย่างร่มเย็นในสังคม จริยธรรมมีโครงสร้างสำคัญอย่างน้อย 2 ข้อ คือ

- (1) ศีลธรรม (Moral Value) สิ่งที่ดีเว้น สิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ และ
- (2) คุณธรรม (Ethical Value) สิ่งที่เราควรปฏิบัติซึ่งทั้งสองข้อรวมกันเรียกว่า

จริยธรรม

พระเทพเวที (อ้างถึงใน สุรางค์ ไชวตระกูล, 2536) ได้ให้ความหมายว่า คำว่า จริยธรรม คือ มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งหมายถึงระบบจริยธรรมระบบความประพฤติปฏิบัติ หลักการสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ที่จะ นำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์หรือความหลุดพ้นปัญหาอยู่อย่างเป็นอิสระไร้ทุกข์

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2534) ให้ความหมาย จริยธรรม ว่า

1. เป็นสาขาหนึ่งของวัฒนธรรม
 2. เป็นหลักประพฤติปฏิบัติ ที่ถูกประเมินและยอมรับกันในแต่ละสังคมว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ยุติธรรม เป็นสัจจะและเหมาะสม
 3. ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุถึงสภาพชีวิตที่มีคุณค่า อันพึงประสงค์ของตนและสังคมอื่นๆ
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) ให้ความนิยามว่า จริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2522) สรุปนิยามไว้ว่า จริยธรรม คือแนวทางประพฤติปฏิบัติตนเพื่อการบรรลุถึงสภาพชีวิตอันทรงคุณค่าที่พึงประสงค์

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนิก (อ้างถึงใน ภักดี ยาวะโนภาส, 2529) ได้ให้ความหมายว่า จริยธรรม หมายถึง ลักษณะพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ ที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคมนั้น คือเป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้ความสำคัญ และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม

กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงใน จันทงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมที่คล้ายคลึงกันว่า จริยธรรม หมายถึง คุณสมบัติทางความประพฤติที่สังคมมุ่งหวัง ให้ความสำคัญของสังคมนั้นประพฤติตามจริยธรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับความถูกต้องในความประพฤติ อันมีความหมายถึง กระทำอย่างมีเสถียรภาพในขอบเขตของมโนธรรม

อานวย ทะพินศ์แก และชยันต์ วรรณะภูติ (อ้างถึงใน จันทงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า "จริยธรรมเป็นเรื่องของสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความดีงามและความถูกต้อง สังคมมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่ความงามความดีของสังคมนั้นส่วนรวม"

ธวัช แสงอรุณ (อ้างถึงใน จันทงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ได้สรุปว่า "จริยธรรม" หมายถึง การประพฤติดี ปฏิบัติชอบทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรือง และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ

เอกสารรายงานการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมของกรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงใน จานงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ได้รวบรวมความหมายของคำว่า จริยธรรมที่กำหนดโดยผู้ทรงคุณวุฒิของไทยเป็นจำนวนมากมาย ความหมายต่างๆ ที่ได้ให้ไว้ มีความแตกต่างกันมากพอสมควร และส่วนใหญ่มักจะตรงกับความหมายใดความหมายหนึ่งดังต่อไปนี้

1. จริยธรรม หมายถึง หลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์ ในการตัดสินความถูกผิดชั่ว และควรไม่ควรทำของพฤติกรรม

2. จริยธรรม หมายถึง แนวทางในการประพฤติปฏิบัติตามความหมายที่สองนี้ จริยธรรมเป็นแนวทาง และถ้าหากจะกำหนดต่อไปว่า แนวทางที่กล่าวนี้หมายถึงแนวทางที่ดีที่ถูกต้องและที่ควรทำ ก็จะนับตรงกับความหมายแรก กล่าวคือ หากพฤติกรรมมาอยู่ในแนวทางดังกล่าว ก็จะเป็นพฤติกรรมที่ดี ที่ถูกและที่ควรทำ ส่วนพฤติกรรมที่อยู่นอกแนวทางนี้ ก็จะเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ถูก และไม่ควรทำ

3. จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่ดี ที่ถูก และที่ควรทำ ความหมายที่สามนี้เน้นในตัวพฤติกรรม (เน้นที่จริย) มากกว่าการเน้นที่หลักเกณฑ์ กฎเกณฑ์ หรือแนวทาง (เน้นที่ธรรม) ดังเช่นในสองความหมายแรก และโดยนัยแห่งความหมายที่สามนี้พฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ถูกและไม่ควรทำ ก็จะไม่ใช่อจริยธรรม

จากความหมายดังกล่าวมา พอสรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมในการประพฤติปฏิบัติตนในสิ่งที่ควรปฏิบัติ ที่ดีงาม เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับชมชอบหรือยอมรับของสังคม เพื่อความสันติสุขแห่งตนเอง และความสงบเรียบร้อยของสังคมส่วนรวม

กล่าวโดยย่อ คุณธรรม หมายถึง คุณสมบัติภายในใจใดๆ ก็ตามที่เป็นคุณไม่เป็นโทษ ส่วนคำว่าจริยธรรม คือ สิ่งที่ควรประพฤติอันได้แก่ พฤติกรรม (Behavior หรือ Action) เป็นการกระทำทางกาย วาจา ใจ อันดีงามที่ควรประพฤติปฏิบัติ (บุรุษชัย จงกลณี, 2528) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า

คุณธรรมและจริยธรรม หมายถึง คุณงาม ความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยได้ยึดถือจนเป็นความเคยชิน อันเป็นคุณลักษณะ หรือพฤติกรรมที่ดีงาม เป็นที่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามของตนเอง ผู้อื่น และสังคม

2.2 ความสัมพันธ์ของคุณธรรมและจริยธรรมกับศาสนา

พระภาศรี สีหอำไพ (2535) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคุณธรรมและจริยธรรมกับศาสนาไว้ดังนี้

คุณธรรมและจริยธรรมเป็นหลักการปฏิบัติคุณงามความดี จริยธรรมและศาสนาเป็นสิ่งที่แยกกันได้ยาก เพราะมาจากกันและกัน จริยธรรมมีพื้นฐานการตัดสินคุณค่าอยู่ในเกณฑ์ของศาสนาและศาสนาก็มีคุณธรรมเป็นรากฐาน อย่างไรก็ตามก็ตีปรัชญาจริยธรรมสามารถวิเคราะห์เชิงจริยศาสตร์โดยไม่เป็นส่วนหนึ่งของศาสนา

การศึกษาจริยศาสตร์กำหนดจริยธรรม คุณธรรม และศาสนา ในแนวปรัชญาที่มีรายละเอียดต่างกัน ซึ่งถ้านำมาพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ในความแตกต่างกันนั้นมีความสัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ คุณธรรมมีหลักปรัชญาเดียวกันกับจริยธรรม และคุณธรรมก็สัมพันธ์กับศาสนาพิจารณาได้อย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. คุณธรรมมีต้นเค้า (Origin) มาจากศาสนา
2. คุณธรรมจะไม่ใช่ที่ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวางดังที่เป็นอยู่ ถ้าปราศจากศาสนาเป็นสื่อการสืบทอด
3. คุณธรรมกับศาสนามีความเสื่อมเกิดขึ้นได้ ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเสื่อมไป เพราะความเสื่อมทางคุณธรรมมีเหตุและผลต่อเนื่องเชื่อมโยงมาจากความเสื่อมทางศาสนา

การวิเคราะห์โดยนัยทางคุณธรรมเช่นนี้ ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของจริยธรรมกับศาสนาได้ดังต่อไปนี้

1. ศาสนาทุกศาสนามีพื้นฐานจริยธรรมที่ชี้บ่งความดี ความงาม ความถูกต้อง บุญกุศล เป็นแก่นสารของศาสนาที่ศาสนิกชนมาประกอบเป็นหลักธรรมคำสอน ศาสนาท่าน้ำที่ไรหัทสจริยธรรมออกมาเป็นข้อปฏิบัติ และเป็นข้อกำหนดพฤติกรรมของบุคคล
2. ศาสนาและจริยธรรมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่สามารถวิเคราะห์แยกแยะรายละเอียดแยกออกจากกัน โดยลักษณะการวิเคราะห์ทางเทวศาสตร์ หรือธรรมชาติวิทยากับจริยศาสตร์ โดยนัยนี้ ศาสนาเปรียบเทียบกับคลองที่มีฝั่งทั้งสองขนานเป็นขอบเขตให้สายน้ำไหลไปสู่จุดหมายปลายทาง จริยธรรมเปรียบเหมือนน้ำ ถ้าลำคลองปราศจากนี้ย่อมเหือดแห้งไร้คุณค่าจริยธรรมจึงเป็นคุณค่าที่ทำให้ศาสนาดำรงสืบทอดมาโดยตลอด ส่วนศาสนาเป็นคลองธรรมกำหนดวิถีทางการดำรงชีวิตที่มีกรอบเป็นขอบเขต รักษาคุณค่าของจริยธรรมให้เป็นแนวเดียวกัน

ศาสนาเป็นสื่อในการดำรงและสืบทอดคุณธรรมมาให้เป็นที่ยอมรับนับถือตลอดมา

3. ศาสนาอาจเสื่อมเพราะขาดการปฏิบัติอย่างจริงจังของศาสนิกชนหรือถูกทำลายย่ำยีจากคนภายนอก แต่จริยธรรมเป็นคุณค่าที่ถาวร ไม่มีสิ่งใดลบล้างได้ ตัวอย่างเช่น พระพุทธศาสนาที่สูญหายไปจากประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นแดนพุทธภูมิในช่วงระยะที่ถูกศาสนาอื่นทำลาย เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองสงบลง พระพุทธศาสนาก็มีสาวกประกาศเผยแผ่ขึ้นในประเทศอินเดีย เป็นที่ยอมรับนับถือได้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

4. ศาสนามีศาสนิกชนที่ศรัทธา ดังนั้น จริยธรรมที่มีรายละเอียดปลีกย่อย สามารถใช้เหตุผลวิเคราะห์ ถูก-ผิด ดี-ชั่ว ควร-ไม่ควร ได้หลายทางตามสภาพเหตุการณ์แวดล้อม ทำให้ยุ่งยากแก่การตัดสินใจว่าสิ่งใดมีจริยธรรมหรือไม่ มากน้อยเพียงไร ศาสนาจึงเป็นกฎที่ใช้ตัดสินสร้างระเบียบวินัยขึ้นในสังคม

5. ศาสนาและจริยธรรม สร้างสันติสุขขึ้นในโลก ความสัมพันธ์ของศาสนาและจริยธรรมนำไปสู่การปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดีในจิตใจของบุคคล ขยายขอบเขตกว้างไปถึงการอำนวยการประโยชน์ต่อผู้อื่น มีความรักเมตตากรุณา มีการให้อภัย รู้จักปฏิบัติต่อกันด้วยความเข้าใจ และปรารถนาดีต่อกัน หลักธรรมจริยาส่งเสริมความสัมพันธ์อันกลมกลืนในหมู่มนุษยชาติ ทำให้เกิดหลักศาสนาที่เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาและจริยธรรมจึงมีลักษณะที่สนับสนุนเสริมภาพของมนุษย์ในด้านปลูกสำนึกในธรรมของบุคคล มีบทบาทตกลงโทษและให้รางวัล ตัดสินโดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งดูเหมือนมีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ แต่ถ้าวิเคราะห์บทลงโทษหรือรางวัลทางจิตใจอย่างถี่ถ้วนแล้ว บทลงโทษและการให้รางวัลนั้นจะมีลักษณะตรงกับคำที่กล่าวไว้ว่า "สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ"

6. ศาสนาและจริยธรรมมีปรัชญาคุณธรรม (Moral Philosophy) เป็นแก่นสารเช่นเดียวกัน แต่มีการตีความแตกต่างกันไปตามพื้นฐานความรู้ของศาสตร์ต่างๆ เช่น เทวศาสตร์ (Theology) ตีความว่า ศาสนา คือความต่อเนื่องคุณธรรมที่มีพื้นฐานมาจากอำนาจปาฏิหาริย์หรือเทวโองการ ด้านจริยศาสตร์ ตีความว่าจริยธรรมคือ คุณค่าที่เสริมสร้างความบริสุทธิ์สมบูรณ์ให้แก่บุคคลและสังคมส่วนรวม นักการศึกษาตีความว่า จริยธรรม คือคุณธรรมที่ต้องสนับสนุนให้มีการสอนและฝึกปฏิบัติให้แก่ผู้เรียน ความสัมพันธ์โดยนัยนี้จะเห็นได้ว่า การศึกษาศาสนาต้องศึกษาจริยธรรมในศาสนานั้น จึงจะเข้าใจศาสนาได้ ส่วนการศึกษาจริยธรรมอาจศึกษาได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาใด

ความหมายของจริยธรรม คุณธรรม และศาสนา จึงเป็นส่วนประกอบของกันและกัน จะเห็นได้ว่า ปรัชญาคุณธรรม (Moral Philosophy) นั้นเป็นส่วนประกอบของคุณธรรม (Moral) และจริยธรรม (Ethics) โดยมีศาสนา (Religion) เป็นความเชื่อสูงสุดที่มีอำนาจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาร่วมกัน จนเกิดความนิยมนับถือและปฏิบัติตามหลักคำสอน ซึ่งเป็นรากของสังคมด้วย

2.3 คุณลักษณะและปรัชญาของผู้บริหาร

ก. คุณลักษณะของผู้บริหาร

คุณลักษณะของผู้บริหาร หมายถึง ลักษณะหรือคุณสมบัติที่ดีของผู้บริหารเพื่อการบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

คุณลักษณะของผู้บริหารที่สามารถจะปฏิบัติให้ได้รับผลสำเร็จและเกิดประสิทธิภาพนั้นมีหลายท่านได้ค้นคว้าและรายงานไว้ดังนี้

พินัส หันนาคินทร์ (2513) สรุปว่า บุคคลที่จะเป็นผู้บริหารควรประกอบด้วยคุณสมบัติที่สำคัญดังนี้

ก. คุณลักษณะส่วนตัว ได้แก่

- 1) มีสุขภาพดี
- 2) มีอารมณ์มั่นคง
- 3) มีความเฉลียวฉลาด
- 4) ความเป็นผู้ใหญ่
- 5) มีคุณธรรมสูง
- 6) มีความประพฤติดี
- 7) ความมีไหวพริบ
- 8) ความไม่เห็นแก่ตัว
- 9) ความรู้สึกเกรงใจผู้อื่น
- 10) มีความสามารถในการแสดงออกซึ่งความคิด

ข. คุณลักษณะด้านวิชาชีพ ได้แก่

- 1) มีความรู้ด้านวิชาการทั่วไปดี

- 2) มีความรู้ด้านวิชาชีพดี
- 3) มีประสบการณ์และระดับความรู้สูงพอ
- 4) มีการฝึกอบรมระหว่างทำงานประจำ

ส่วน นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์ (2522) ได้กำหนดไว้ 2 ประการ คือ คุณสมบัติเบื้องต้น และคุณสมบัติในการปฏิบัติงาน ดังนี้

คุณสมบัติเบื้องต้นของนักบริหาร (Basic Qualifications of the Executive)

- 1) สามารถในการวิเคราะห์ (Analytical Ability)
- 2) มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมีไหวพริบ (Intelligence)
- 3) สามารถในการพิจารณาเหตุการณ์ (Judgement)
- 4) มีความคิดริเริ่มและเป็นผู้รอบรู้ (Initiative and Resource fulness)
- 5) จิตใจมั่นคง ไม่เอาแต่อารมณ์ (Emotional Stability)
- 6) มีคุณสมบัติของผู้นำ (Leadership in Action)
- 7) มีบุคลิกลักษณะและความประพฤติส่วนตัวดี (Good Personality)

คุณสมบัติในการปฏิบัติงาน (Action Characteristics of the Executive)

- 1) ใจกว้าง (Open Minded)
- 2) ริเริ่มและมีความคิดใหม่ๆ อยู่เสมอ (Alert : New Ideas)
- 3) รู้จังหวะเวลา (Sense of Timing)
- 4) รู้ว่าอะไรรีบด่วนไม่รีบด่วน (Sense of Urgency)
- 5) หนักเอาเบาสู้ (Cover a Challenge)
- 6) รับฟังและรู้จักเลือกความเห็นที่ดี (Free Market-ideas)
- 7) หนักแน่น อดทน ไม่ท้อถอย (Tough Minded)
- 8) มีความสามารถในการสร้างสรรค์ (Creative)
- 9) สามารถในการปรับปรุงงาน (Innovator)
- 10) รู้จักพิจารณาพันผาอุปสรรค (Judgement Dilemma of Ideas Versus Disturbance)

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (อ้างถึงใน วิทยาลัยข้าราชการพลเรือน, 2536) กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้บริหารว่า ผู้บริหารจะทบทวนที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถ้ามี

คุณลักษณะ 3 ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทุติยبابฉิกสูตร ดังนี้

1) จักขุมา หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล เช่นถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจ ต้องรู้ว่าซื้อสินค้าที่ไหนได้ราคาถูกแล้วนำไปขายที่ไหนจึงได้ราคาแพง ในสมัยนี้ต้องรู้ว่าหุ้นจะขึ้นหรือจะตก ถ้าเป็นนักบริหารทั่วไป ต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill คือความชำนาญในการใช้ความคิด

2) วิธูโร หมายถึง จัดการธุระได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชร ต้องดูออกว่าเป็นเพชรแท้หรือเพชรเทียม แพทย์ทั่วหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัด คุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือความชำนาญด้านเทคนิค

3) นิสสยสัมปันโน หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น พ่อค้าเดินทางไปค้าขายต่างเมืองก็มีเพื่อนพ่อค้าในเมืองนั้นๆ ให้ที่พักอาศัยหรือให้กู้ยืมเงิน เพราะมีเครดิตดี นักบริหารที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก "นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อนขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้" ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

คุณลักษณะทั้งสามประการมีความสำคัญมากน้อยต่างกัน นั้นขึ้นอยู่กับระดับของผู้บริหาร ถ้าเป็นผู้บริหารระดับสูงที่ต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมงานอย่างมาก คุณลักษณะข้อที่ 1 และข้อที่ 3 สำคัญมาก ส่วนข้อที่ 2 มีความสำคัญน้อยเพราะเขาสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความชำนาญเฉพาะด้านได้

สำหรับผู้บริหารระดับกลาง คุณลักษณะทั้งสามข้อมีความสำคัญพอๆ กัน นั่นคือ เขาต้องมีความชำนาญเฉพาะด้านและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ต่อเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา ในขณะที่เดียวกันเขาต้องมีปัญญาที่มองภาพกว้างและไกล เพื่อเตรียมตัวสำหรับขึ้นเป็นนักบริหารระดับสูง นักบริหารระดับกลางบางคนไม่ได้เตรียมตัวให้พร้อมในด้านสติปัญญา เมื่อขึ้นสูงก็ถูกผู้ใต้บังคับบัญชานิทนาว่า "โง่แล้วยังขยัน" เหมือนกับภาษิตอังกฤษที่ว่า "ลัทธิชาติลึงยิ่งปีนสูงขึ้นไปเท่าไร คนก็รู้ว่าเป็นลิงมากขึ้นเท่านั้น"

สำหรับผู้บริหารระดับล่างที่ต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับพนักงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดนั้น คุณลักษณะข้อที่ 2 และที่ 3 คือมนุษยสัมพันธ์ความชำนาญเฉพาะด้านสำคัญมาก แต่กระนั้นเขาก็ต้องพัฒนาคุณลักษณะข้อที่ 1 คือ ปัญญาเอาไว้เพื่อเตรียมเลื่อนสู่ระดับกลางต่อไป

ขงจื้อเตือนว่า "อย่าหวังว่าใครไม่รู้ว่าคุณเก่ง หรือมีความสามารถจงหวังแต่ว่าสักวันหนึ่ง เมื่อคนเขายกย่องหรือเลื่อนตำแหน่งท่าน ท่านมีความเก่งและความสามารถสมกับที่เขายกย่องหรือเลื่อนตำแหน่งหรือเปล่า"

ข. บริษัทยาของผู้บริหาร

จากรายงานการประชุมระดับชาติ National Conference of Professors of Educational Administration เมื่อปี ค.ศ.1951 (อ้างถึงใน บุริชัย จงกลณี, 2528) ได้มีการประมวลปรัชญาของการบริหารการศึกษาไว้ว่า

1. ผู้บริหารต้องใช้ความฉลาด ไหวพริบ มาแก้ปัญหาต่างๆ ที่สำคัญในการบริหาร (Application of intelligence to life problems)
2. ผู้บริหารต้องเปิดโอกาสให้บุคคลจำนวนมาก หรือให้บุคคลหลายๆ คนเข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำ โดยไม่ทำงานตามลำพัง (Necessity of social group action)
3. ผู้บริหารต้องเคารพความเป็นคนของบุคคลแต่ละคน และจะต้องทำให้ความยอมรับนับถือในความเห็น ธรรมชาติ และความสามารถของบุคคลอื่น (Respect for the individual)
4. ผู้บริหารต้องยึดเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ของการศึกษาเป็นหลัก การบริหารการศึกษาจะไม่มีจุดหมายถ้าขาดเป้าหมายดังกล่าว นอกจากนี้ผู้บริหารจะต้องถือว่าเป้าหมายหรือจุดประสงค์ของการศึกษาย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมกับสภาพสังคม ในฐานะผู้นำผู้บริหารจะต้องปรับปรุงการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (Functional Social Organization)
5. ผู้บริหารจะต้องถือว่าตนเองเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ประสานประโยชน์ ซึ่งเข้ามาให้บริการแก่บุคคลอื่นทุกๆ คน ในการที่จะช่วยให้เขาดำเนินงานต่างๆ ในการให้การศึกษาคิดได้ผลและมีประสิทธิภาพที่สุด (Administrator as a group instrument)
6. ผู้บริหารจะต้องเปิดโอกาสให้บุคคลทั้งหลายเข้ามาทำความเข้าใจกันได้ทุกเมื่อ และรับฟังความคิดเห็นของบุคคลทุกคนในวงการศึกษาและในชุมชนที่สถานศึกษาตั้งอยู่ (Freedom of Communication)
7. ผู้บริหารจะต้องถือว่าตนเองเป็นผู้นำ มิใช่เจ้านายผู้ทรงอำนาจ (Administrator as a leader)

8. ผู้บริหารต้องถือว่าตัวเองคือนักการศึกษาผู้ยึดมั่นในปรัชญาของการศึกษาจึงต้องปฏิบัติ และวางตนอย่างนักการศึกษา (Administrator as an educator)

9. ผู้บริหารจะต้องเสียสละทุกอย่างเพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชนและเพื่อให้สังคมดีขึ้นทุกๆ ทาง (Dedication of public education to community betterment)

10. ผู้บริหารจะต้องประสานงานและประสานน้ำใจระหว่างชาวบ้านกับสถานศึกษาในการดำเนินงานการศึกษา (School community integration in education)

11. ผู้บริหารจะต้องประเมินผลงานของตนอยู่เสมอ การประเมินต้องทำทั้งสองอย่างคือประเมินวิธีการ หรือกระบวนการทำงานพร้อมๆ กันไปกับการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพราะการทำงานจะมุ่งเอาแต่ผลอย่างเดียวไม่ได้ วิธีการก็จำเป็น (Two fold evaluation of Administration means and ends)

12. ผู้บริหารจะต้องชวนช่วยหาความรู้ใส่ตนอยู่เสมอ และแสวงหาความชำนาญทุกวิถีทางเพื่อให้การบริหารงานของตนทันสมัย (Necessity for professional growth)

2.4 ความสำคัญของผู้บริหารกับการมีคุณธรรมและจริยธรรม

จริยธรรมและคุณธรรม เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้บริหาร ไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตาม เพราะผู้บริหารต้องทำงานกับคนทั้งงานวิชาการ อาคารสถานที่ พัสดุธุรการ ชุมชนและนักเรียน งานทุกอย่างต้องอาศัยคนมาทำทั้งสิ้น

การบริหารบุคลากรเป็นงานที่ยากยิ่งกว่างานใดๆ ทั้งหมด ถ้าบริหารคนได้ว่องไวก็เท่ากับงานสำเร็จแล้วไปแล้วครึ่งหนึ่ง ถ้าบริหารคนไม่ถูกต้อง เหมาะสม งานก็ไม่สำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือมีปัญหา อุปสรรคต่างๆ ลับสน วุ่นวาย ดังได้พบเห็นกันมากมาย ผู้บริหารบางท่านมีความรู้ ความสามารถดี แต่ขาดคุณธรรม ก็จะประสบความล้มเหลวเช่นกัน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2536)

ในปัจจุบันอาจจะกล่าวได้ว่า การปฏิบัติงานในเกือบทุกแขนงอาชีพ มีการกำหนดจริยธรรมสำหรับผู้ปฏิบัติงานในวิชาชีพนั้นๆ หลายสาขาวิชาชีพด้วยกัน เช่น จริยธรรมของแพทย์ จริยธรรมของพยาบาล จริยธรรมของตุลาการ จริยธรรมของครู จริยธรรมของนักหนังสือพิมพ์ เป็นต้น หลักจริยธรรมเหล่านี้ในบางแขนงวิชาชีพได้มีการประมวลไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยกล่าวถึง ข้อพึงปฏิบัติ และข้อพึงละเว้นปฏิบัติเป็นเรื่องราว ไป

อย่างไรก็ดี หากจะพิจารณาโดยทั่วไปแล้ว หลักจริยธรรมของข้าราชการในแต่ละประเทศมักจะมีเนื้อหาสาระครอบคลุมในเรื่องต่างๆ ดังนี้คือ

1. ความจงรักภักดี และซื่อสัตย์ต่อประเทศชาติและประมุขของประเทศ ตลอดจนความยึดมั่นในรัฐธรรมนูญ
2. การปฏิบัติราชการตามนโยบายและระเบียบแบบแผนของราชการ
3. การอุทิศตนในการปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างเต็มกำลังความสามารถโดยมีประสิทธิภาพและประหยัด
4. การรักษาความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่คณะ
5. การประพฤติตน และวางตนอย่างยุติธรรมโดยยึดมั่นในหลักการเหตุผล และซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพ
6. การละเว้นไม่เรียกร้องหรือรับอาณัติสินจ้างเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนจากการปฏิบัติงานหน้าที่ของตน
7. การรักษาความลับของทางราชการ โดยไม่แสวงหาประโยชน์จากข่าวสารที่ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของตน
8. การละเว้นไม่ใช้ทรัพย์สินและวัสดุอุปกรณ์ของทางราชการโดยทุจริต เพื่อประโยชน์แก่ตนเองหรือผู้อื่น
9. การไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของการเมือง
10. การไม่ประกอบกิจการ หรือดำเนินกิจการอย่างอื่น นอกเหนือจากหน้าที่ราชการ งานบริหารถือได้ว่าเป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งขององค์การ องค์การใดที่มีระบบบริหารหรือมีคนอยู่ในตำแหน่งบริหารที่ไร้ความสามารถในเชิงบริหารแล้ว การดำเนินการขององค์การนั้นก็มักจะประสบแต่ปัญหาและความล้มเหลวนานาประการอยู่ตลอดเวลา ตรงกันข้ามถ้าองค์การใดมีคนอยู่ในตำแหน่งบริหารที่มีความสามารถในการเชิงบริหารเป็นจำนวนมากๆ แล้ว องค์การนั้นก็จะประสบความก้าวหน้าและพัฒนาในทุกๆ ด้านอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน

โรงเรียนประถมศึกษาเป็นหน่วยงานทางการศึกษาที่สำคัญหน่วยงานหนึ่ง การที่จะดำเนินการจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งคือตัวผู้บริหารสถานศึกษานั้น ที่จะ เป็นหลักสำคัญยิ่งต่อประสิทธิภาพของการบริหาร เพราะคุณภาพและคุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาจะมีผลสะท้อนต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการจัดการศึกษาของ

โรงเรียนเป็นอันมาก ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะที่ดีทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ มีภาวะผู้นำ มีคุณธรรมและจริยธรรม ตลอดจนบุคลิกภาพที่เหมาะสม

ความสามารถที่จำเป็นของผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา แห่งชาติ (2528) กำหนดไว้ 19 ประการ คือ

- 1) สามารถกำหนดลักษณะงาน มอบหมายงานให้บุคลากรได้อย่างเหมาะสม
- 2) สามารถรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบุคลากร วิเคราะห์และประเมินการปฏิบัติงานของบุคลากรได้
- 3) สามารถพิจารณาความดีความชอบของบุคลากรอย่างมีหลักเกณฑ์และเป็นธรรม
- 4) สามารถกระตุ้นและจูงใจให้บุคลากรมีความกระตือรือร้น ในการปฏิบัติงาน
- 5) สามารถจัดการ จัดหา และดูแลเกี่ยวกับการใช้สื่อการเรียน วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีใหม่ๆ ตลอดจนสามารถแนะนำและถ่ายทอดได้
- 6) สามารถกำกับ ดูแลการเรียนการสอน การวัดผลการศึกษาให้เป็นไปตามหลักสูตร
- 7) สามารถรวบรวมข้อมูลและสถิติต่างๆ ของโรงเรียน เพื่อใช้ประกอบการพิจารณาตัดสินใจในการปรับปรุงการเรียนการสอน
- 8) สามารถศึกษาความรู้เพิ่มเติม เพื่อประสิทธิภาพของการปฏิบัติงาน
- 9) สามารถนำความรู้ด้านปรัชญาการศึกษาและจิตวิทยาสังคม มาใช้ในการบริหารงาน ได้เหมาะสม
- 10) สามารถปฏิบัติและควบคุมการปฏิบัติงานของโรงเรียน ให้เป็นไปตามระเบียบข้อ บังคับ กฎหมาย และแบบแผนของทางราชการ
- 11) สามารถปฏิบัติและควบคุมการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการเงิน การจัดซื้อ/จัดจ้าง การ บัญชีและพัสดุให้เป็นไปตามระเบียบของทางราชการ
- 12) สามารถควบคุมการก่อสร้าง ดูแล รักษา ซ่อมแซม และใช้อาคารสถานที่วัสดุ ครุภัณฑ์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- 13) สามารถติดต่อประสานงานและปฏิบัติงานร่วมกับบุคคล และหน่วยงานอื่นๆ เพื่อ พัฒนาโรงเรียนและชุมชน
- 14) สามารถครองตน ครองคน และครองงาน
- 15) สามารถเป็นทั้งผู้นำและผู้ตามที่ดีในทุกรูปแบบและสถานการณ์

16) สามารถประเมินผลการปฏิบัติงานของตนเองอย่างมีหลักเกณฑ์ และปรับปรุงการปฏิบัติงานของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

17) สามารถกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ การวางแผนโครงการ แผนปฏิบัติงาน และประเมินโครงการของโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

18) สามารถใช้ทรัพยากรของโรงเรียนและชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดร่วมกัน

19) สามารถแนะนำและป้องกันการกระทำผิดวินัยของบุคลากร

กัญญ์ สาธ (2523) เน้นให้เห็นว่า ผู้บริหารโรงเรียนสำคัญที่สุด โดยกล่าวว่า โรงเรียนเป็นระบบสังคมระบบหนึ่ง อาคารเรียน หลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอนจะคืออย่างไรก็ตาม จะไร้ความหมายถ้าคนใช้สิ่งเหล่านั้นไม่มีความสามารถพอ ไม่มีความตั้งใจ หรือพอใจจะใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมความว่าความสำเร็จในวงการศึกษาขึ้นอยู่กับบุคคลหลายฝ่าย แต่ฝ่ายที่สำคัญที่สุด คือ ผู้บริหารการศึกษากับครู

วิจิต ทองนุ้ย (อ้างถึงใน บุณรัตน์ แสงวงศ์, 2532) กล่าวว่า ในการดำเนินงานบริหารโรงเรียนให้บรรลุเป้าหมายนั้น ผู้บริหารจะต้องบริหารแบบประชาธิปไตย มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความรับผิดชอบ จลาค มีคุณธรรมสูง และมีความรู้ทางวิชาการดี

ก่อ สวัสดิพานิช (2522) ให้ความเห็นว่า ความสำเร็จและความล้มเหลวในการบริหารย่อมขึ้นอยู่กับสมรรถภาพของผู้บริหารสามารถวัดได้จากพฤติกรรมในการบริหารงานของโรงเรียน ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบทั้งหมด

ส่วน บันลือ พฤกษวัน (2519) ได้สรุปว่า ผู้บริหารโรงเรียนจึงควรมีคุณลักษณะดังนี้

- 1) มีบุคลิกภาพ ได้แก่ รูปร่าง หน้าตา ท่วงทีวาจาดี
- 2) มีเชื้อวัปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาด ปฏิภาณไหวพริบดี
- 3) มีประสบการณ์การทำงานในหน้าที่มาบ้างแล้ว จะทำให้การตัดสินใจได้ดี
- 4) ความรู้และพื้นฐานการศึกษา จะมีส่วนช่วยในการปลูกฝังความเลื่อมใส
- 5) ความมีมนุษยสัมพันธ์ คือ เข้าใจในหมู่คณะ ความเห็นอกเห็นใจสร้างน้ำใจในการทำงาน รู้จักวางตน
- 6) ความเสียสละและความประพฤติ ท่ามกลางและสติปัญญาเพื่องาน ตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน และประพฤติดนเป็นแบบอย่างแก่ผู้ร่วมงาน
- 7) กระตือรือร้นและมีความอดทน

ในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

1) สมรรถภาพของผู้บริหาร ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ มีทักษะ มีคุณธรรม และมีคุณลักษณะที่ดี

2) ผู้บริหารต้องบริหารงานด้วยกระบวนการบริหาร ได้แก่ ศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหา การวางแผน การดำเนินการตามแผน และการประเมินผล

3) ใช้เทคนิคต่างๆ ในการบริหาร เช่น จัดระบบข้อมูล ภาวะผู้นำ การประชุม มนุษยสัมพันธ์ การตัดสินใจ กระบวนการกลุ่ม การกำกับ ติดตาม นิเทศ การประชาสัมพันธ์ และการสร้างขวัญกำลังใจ

4) บริหารงานด้วยกระบวนการทั้ง 4 คือ กระบวนการบริหาร กระบวนการเรียนการสอน กระบวนการนิเทศ และกระบวนการประเมินผลอย่างต่อเนื่องเหมาะสม และสัมพันธ์กัน

5) คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและปัจจัยในการบริหารเป็นหลัก ได้แก่ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ และการจัดการที่ดี และหากกำหนดเวลาให้เหมาะสมก็จะเพิ่มประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ผู้บริหารควรมีคุณสมบัติอย่างน้อย 2 ประการคือ

(1) คุณสมบัติส่วนตัว จะต้องมีความรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน

(2) คุณสมบัติทางวิชาชีพ มีความรู้วิชาการและวิชาชีพ มีประสบการณ์ มีการอบรมระหว่างประจำทำงาน

ทินพันธุ์ นาคะตะ (2509) กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้บริหารไว้ 4 ประการคือ

1) มีความรู้ในงานบริหาร ฐานะนโยบาย รู้จักใช้คนให้เหมาะสมกับงาน มีแผนในการดำเนินงาน มีการประเมินผลงาน และมีความคิดริเริ่มทำงานต่างๆ ให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ

2) มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีพรหมวิหาร 4 มีสังคหวัตถุ 4 มีความยุติธรรม รู้จักเสียสละ ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีความจงรักภักดีต่อผู้บังคับบัญชา และมีมนุษยธรรม

3) มีมนุษยสัมพันธ์ดี วางตัวดี การประพฤติปฏิบัติเป็นที่ประทับใจแก่ผู้เกี่ยวข้องมีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสร่าเริง มีความเห็นอกเห็นใจและให้เกียรติผู้อื่น

4) มีความอดทน มีความกล้าหาญ มีความสามารถในการตัดสินใจโดยรวดเร็วไม่ลังเล มีความกระตือรือร้น มีความพร้อมที่จะทำงานเสมอ และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เพื่อนร่วมงานในทุกๆ ด้าน

วิจิตร วรุตบางกูร และคณะ (2523) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีของผู้บริหารไว้ดังนี้

1) ความเป็นผู้นำ (Leadership) คือมีอิทธิพลในตนเองสูงกว่าอิทธิพลอื่นๆ ของบุคคลในกลุ่มและสามารถชักนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหน่วยงานได้ คุณลักษณะด้านนี้ประกอบไปด้วยลักษณะต่างๆ คือ มีความร่าเริงแจ่มใสและอดทนสามารถตัดสินใจและจริงจังคน มีความรับผิดชอบ ฉลาดและไหวพริบดี มีความอดทนหาวิธียะ มีความเสียสละ มีบุคลิกภาพดี ความเป็นประชาธิปไตย

2) มีความรู้และประสบการณ์ (Knowledge and Experience) เป็นคุณสมบัติที่เกี่ยวกับงานในอาชีพของผู้บริหารโดยเฉพาะ เช่น มีความรู้และประสบการณ์ มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของงานและรู้เท่าทันเหตุการณ์

3) มีมนุษยสัมพันธ์ดี (Human Relationship) ผู้บริหารจะต้องทำงานร่วมกับบุคคลทั้งนอกและในวงเรียน ดังนั้นผู้บริหารจำเป็นต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี ซึ่งประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญๆ คือ ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเสมอต้นเสมอปลาย ยกย่องชมเชย รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นมีความยืดหยุ่น เปิดเผยและเป็นกันเอง

4) มีคุณธรรมสูง (Virtue) คุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้บริหารให้ประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีงาม ได้แก่ มีความยุติธรรม มีความซื่อสัตย์ มีความจงรักภักดีและมีศีลธรรม

5) มีสุขภาพดี (Healthy) คือ มีสุขภาพทางกาย (Physical Health) และมีสุขภาพทางจิต (Mental Health) ดี สุขภาพจะเป็นเครื่องสร้างเสริมการปฏิบัติงานให้ถูกต้องและสม่ำเสมออยู่เสมอ

คุณธรรมและจริยธรรมมีความสำคัญต่อบุคคล สังคมและชาติบ้านเมือง สังคมใดมีสมาชิกของสังคมที่ไร้คุณธรรมและจริยธรรมจำนวนมาก สังคมนั้นจะมีแต่ความสับสนวุ่นวาย และยากแก่การพัฒนา ในสังคมของครูก็เช่นเดียวกัน หากผู้บริหารวิชาชีพครูไร้คุณธรรม นอกจากจะทำให้ตนเองและสถาบันวิชาชีพตกต่ำแล้ว ยังจะทำให้สังคมและชาติบ้านเมืองต้องตกต่ำไปด้วย

ยงค์ ทุมจิต (2534) กล่าวถึงความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรมไว้ว่า ครูที่มีคุณธรรมและจริยธรรมย่อมก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ดังนี้

1. ด้านตัวครู

1.1) ทำให้ครูมีความเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงในงานอาชีพ

1.2) ได้รับค้ายกย่องสรรเสริญจากบุคคลทั่วไป เป็นที่เคารพเชื่อถือฟังของศิษย์

1.3) มีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ไร้ภัยอันตรายใดๆ เพราะแวดล้อมด้วยความรักความนับถือจากศิษย์และประชาชนทั่วไป

1.4) ครอบครัวมีความอบอุ่นมั่นคง ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ฝืดเคือง

2. ด้านสถาบันวิชาชีพ

2.1) ทำให้ชื่อเสียงของคณะครูเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของบวงชน

2.2) งานวิชาชีพครูมีความเจริญก้าวหน้า เพราะครูอาจารย์ทำงานเต็มกำลังความสามารถ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ใหม่ๆ

2.3) สถาบันการศึกษาได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ เพราะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากประชาชนเต็มที่

3. ด้านสังคม/ชุมชน

3.1) สมาชิกของสังคมเป็นคนดีมีคุณธรรมสูง รู้จักสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้อง

3.2) สังคมมีสันติสุข เพราะสมาชิกของสังคมมีคุณธรรม

3.3) สังคมได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ารวดเร็วในทุกๆ ด้าน

4. ด้านความมั่นคงของชาติ

4.1) สถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ มีความมั่นคง เพราะประชาชนมีความรักความเข้าใจและเห็นความสำคัญอย่างแท้จริง

4.2) ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาติมีความมั่นคงถาวร เพราะครูอาจารย์ได้อบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญยิ่ง ที่จะนำสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จ เพราะเป็นผู้เข้าใจสภาพปัญหาและตัดสินใจกำหนดนโยบาย วางแผนและดำเนินการ ให้ผู้ได้บังคับบัญชาร่วมกันปฏิบัติงานให้เกิดผลดีและมีประสิทธิภาพ การเป็นผู้บริหารจึงจำเป็นต้องใช้ทั้งศิลป์และศาสตร์ เพราะไม่สามารถใช้รูปแบบหนึ่งรูปแบบใดได้ ย่อมปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์การเลือกใช้ศาสตร์อย่างมีศิลป์ เป็นเรื่องที่ต้องตระหนักและคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและความสอดคล้องกับสถานการณ์ สิ่งสำคัญจะต้องรู้จักตนเอง พยายามหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาพของตน การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปสู่แนวทางและรูปแบบที่ดีนั้น เป็นสิ่งที่ทุกคนและหน่วยงานพึงปรารถนา ผู้บริหารโรงเรียนที่มีสมรรถภาพจะต้องมีความสามารถ

ครองตน ครองคน และครองงาน พัฒนาดน พัฒนาคณ และพัฒนางานให้ทันเหตุการณ์และทันสมัย มีอุดมการณ์ มีความเสียสละเป็นประชาธิปไตย เป็นสิ่งที่จะต้องสร้างให้มีขึ้นให้ได้ในตัวผู้บริหาร

2.5 คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร

คุณธรรมในการบริหารเป็นสิ่งสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะทำให้เป็นที่เคารพ ยกย่องนับถือแก่ผู้ร่วมงาน ทำให้การบริหารงานดำเนินได้ด้วยความสะดวกเรียบร้อยราบรื่น ทำให้ผู้ร่วมงานอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทุกคนมีความรู้สึกมั่นคงในอาชีพและทำให้อาชีพครูมีเกียรติ เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528)

ผู้บริหารควรมีคุณธรรมดังนี้

- (1) มีเมตตาธรรมแก่ผู้ร่วมงาน
- (2) มีความเสียสละ เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
- (3) ไม่เอาเปรียบผู้ร่วมงาน
- (4) มีความยุติธรรม มีเหตุมีผล
- (5) มีความรัก ท่วงนัยผู้ร่วมงาน
- (6) ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี รักศักดิ์ศรีของผู้บริหาร
- (7) ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน่วยงานและผู้อื่น
- (8) มองทุกคนในแง่ดี มีวิริยอุตสาหะในการทำงาน

คุณธรรมดังกล่าวข้างต้น เป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับจากสังคมและเป็นความคาดหวัง ทั้งของทางราชการและสังคมที่จะได้เห็นข้าราชการได้ประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารโรงเรียนในฐานะ "ครู" ด้วยแล้ว ก็ยังได้รับการคาดหวังไว้ในระดับสูงกว่าข้าราชการในตำแหน่งอื่น เพราะต้องดำรงอยู่ในตำแหน่งที่เป็นทั้งครูและผู้บังคับบัญชา จึงจำเป็นต้องเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติทั้งในด้านคุณธรรม และหน้าที่การงานแก่ผู้ร่วมงานและผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถ "ครองตน ครองคน และครองงาน" อันเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจุบันกล่าวได้ว่าทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ และประโยชน์ของคุณธรรมจึงได้มีความพยายามในการปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่บุคคลทั่วไป ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้มีพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับคุณธรรมที่ทุกคนควรศึกษาและนำมาปฏิบัติรวม

4 ประการ คือ

(1) การรักษาความลับ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม

(2) การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสุจริตใจนั้น

(3) การอดทน อุตกลั่น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

(4) การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

หมวดธรรมในพุทธศาสนามีมากมายที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อเป็นปัจจัยส่งเสริมความเป็นนักบริหารการศึกษาที่ดีมีคุณธรรม จริยธรรมและมีประสิทธิภาพในการทำงาน ดังหมวดธรรมที่หยิบยกนำมากล่าวโดยสรุปของแต่ละหมวดธรรม ดังนี้

พระราชวรานูณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2528) ได้ให้รายละเอียดในแต่ละหมวดธรรมบางส่วน ดังต่อไปนี้

ธรรมคัมภีร์ครองโลก

ธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 คือธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อน และสับสนวุ่นวาย ประกอบด้วยธรรม 2 ข้อ คือ

(1) ทิри ความละเอียดใจต่อการทำความชั่ว

(2) โอตตบปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

ธรรมมีอุปการะมาก

ธรรมมีอุปการะมาก 2 คือ ธรรมที่เกื้อกูลในกิจ ประกอบด้วยธรรม 2 ข้อ คือ

(1) สติ ความระลึกได้ ไม่เพเลอ

(2) สัมปชัญญะ ความรู้ชัด ตระหนักเข้าใจชัดตามความเป็นจริง

ธรรมที่ทากิจงาม

ธรรมที่ทากิจงาม 2 คือ คุณธรรมที่ส่งเสริมให้คนน่ารักน่าคบถือ ประกอบด้วยธรรม 2 ข้อ คือ

(1) ขันติ ความอดทน เข้มแข็ง ไม่ท้อแท้ เพื่อบรรลุความดีงาม และความมุ่งมั่นอันชอบ

(2) เสรีจะ ความสงบเสงี่ยม อธิยาศัยงาม รักความประณีตเรียบร้อย

โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้น ถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออกพิจารณาเหตุด้วยปัญหาคิดเป็นระเบียบทำให้เห็น ปัญหาอื่นๆ ตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุ ปัจจัย

พรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 คือ หลักความประพฤติที่ประเสริฐ บริสุทธิ์ ประกอบด้วยธรรม 4 ข้อคือ

(1) เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ บรรารณาดี มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำเป็นประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

(2) กรุณา หมายถึง ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์

(3) มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

(4) อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม

คารวะ 6

คารวะ 6 ความเคารพ การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคล หรือ สิ่งนั้นโดยถูกต้องด้วยความจริงใจ คารวตา ประกอบด้วยธรรม 6 ข้อ คือ

(1) สัตถุคารวตา คือ ความเคารพในพระศาสดา

(2) อัมคารวตา คือ ความเคารพในธรรม

(3) สังฆคารวตา คือ ความเคารพในสงฆ์

(4) ลิกขาคารวตา คือ ความเคารพในการศึกษา

(5) อัมมมาทคารวตา คือ ความเคารพในความไม่ประมาท

(6) ปฏิสันถารคารวตา คือ ความเคารพในปฏิสันถาร

สัปปุริสธรรม 7

สัปปุริสธรรม 7 คือ ธรรมที่เป็นสมบัติของคนดี ซึ่งประกอบด้วยธรรม 7 ข้อ คือ

(1) อัมมัญญา คือ รู้หลักการ หลักเกณฑ์แห่งเหตุผล

(2) อัตถัญญา คือ รู้จักความมุ่งหมาย รู้จักผลที่จะเกิดขึ้น

(3) อิตถัญญา คือ ความรู้จักตน รู้ว่าตนนั้น ฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความ

สามารถ และคุณธรรมมีเท่าไร เป็นอย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

(4) มัตถัญญตา คือ รู้จักประมาณ มีความพอดีในการรับการบริโภคปัจจัยสี่

(5) กาลัญญตา คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจการงาน

(6) ปริสัจญตา คือ ความรู้จักชุมชน รู้กิจการที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ

(7) บุคคลัญญตา คือ ความรู้จักบุคคลว่ามีความแตกต่างแห่งบุคคลโดยอรรถาศัยความสามารถ และคุณธรรม และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี

นาถกรณธรรม

นาถกรณธรรม 10 คือ คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้ ซึ่งประกอบด้วยธรรม

10 ชื่อ คือ

(1) ศีล คือ ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะบริสุทธิ์

(2) พาทุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

(3) กัลยาณมิตรตา คือ ความมีกัลยาณมิตร การคบคนดี ได้ที่ปรึกษาและผู้นำสั่งสอนที่ดี

(4) โสวจิตตตา คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย รับฟังเหตุผล

(5) กิงกรณียะสุ ทักขตา คือ ความเอาใจใส่ชวนช่วยกันกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย

(6) ธัมมกามตา คือ ความเป็นผู้เคร่งครัด คือ รักธรรมนำความรู้ นำความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง ทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนาขอศึกษา

(7) วิริยารัมภะ คือ ความขยันหมั่นเพียร คือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดี มีใจแก่กล้ากล้า บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ

(8) สันตุฏฐี คือ ความสันโดษ คือ ยินดี มีความสุข ความพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน

(9) สติ คือ ความมีสติ รู้จักกำหนดพิจารณาระลึกการที่ทา คาทิปุคไว้ได้ไม่มีความประมาท

(10) ปัญญา คือ ความมีปัญญา หยั่งรู้เหตุผลรู้จักคิดพิจารณาเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

ทิศ 6

ทิศ 6 หลักธรรมสำหรับปฏิบัติต่อบุคคลประเภทต่างๆ ดังนี้

ทิศที่ 1 บุรตถิมทิศ : ทิศเบื้องหน้า หมายถึง มารดา-บิดา

ความหมาย : บุตร-ธิดา พึงบำรุงเลี้ยงดูตอบแทนพระคุณของท่าน หรือจะทำอะไรก็อย่าลืมคิดถึงท่านก่อน ถ้าบุตร-ธิดาทำดี ท่านก็ดีไปด้วย ถ้าทำเสียหายท่านก็เสียหายไปด้วย ฉะนั้นก่อนที่จะทำอะไรควรคิดถึงท่านก่อนและคิดตอบแทนคุณของท่านก่อน

หลักการแทนคุณ 5 ประการ

- (1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- (2) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
- (3) คารวะวงศ์สกุล
- (4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- (5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทานบุญอุทิศให้ท่าน

ทิศที่ 2 ทักขิณทิศ : ทิศเบื้องขวา หมายถึง ครู-อาจารย์

ความหมาย : ครู-อาจารย์ เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ศิษย์พึงตอบแทนคุณสรรพวิทยาการต่างๆ ที่รู้ได้ก็ เพราะได้ครู-อาจารย์ ช่วยสั่งสอน

หลักตอบแทนคุณ 5 ประการ

- (1) ด้วยลูกขึ้นยืนรับ
- (2) ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้
- (3) ด้วยเชื้อฟั่ง
- (4) ด้วยอุปัฏฐาก
- (5) ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

ทิศที่ 3 ปัจฉิมทิศ : ทิศเบื้องหลัง หมายถึง ภรรยา

ความหมาย : ผู้ที่เป็นสามีควรสงเคราะห์ อนุเคราะห์ตามฐานะที่สมควรด้วยธรรม

5 ประการ คือ

- (1) ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
- (2) ไม่คูหมิ่น
- (3) ไม่นอกใจ

(4) มอบความเป็นาพผ่านบ้านให้

(5) หาเครื่องแต่งตัวมอบให้เป็นของขวัญตามโอกาสอันควร

ทิศที่ 4 อุตตรทิศ : ทิศเบื้องซ้าย หมายถึง มิตรสหาย

ความหมาย : มนุษย์จะเว้นจากมิตรสหายเสียไม่ได้ เพราะมิตรจะช่วยให้เราขึ้นไปสู่ที่สูง หรือเกื้อกูลต่อกันเมื่อยามจำเป็น

หลักการสงเคราะห์ต่อมิตรด้วยคุณธรรม 5 ประการ คือ

- (1) เผื่อแผ่แบ่งปัน
- (2) พุดจาพินิจ
- (3) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- (4) มีตนเสมอกัน คือร่วมทุกข์ด้วยกันได้
- (5) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

ทิศที่ 5 เพฏฐิมทิศ : ทิศเบื้องล่าง หมายถึง คนงาน, บริวาร, คนรับใช้, ผู้ติดตาม ฯลฯ

ความหมาย : คนรับใช้ได้ช่วยแบ่งเบางานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การอยู่ร่วมกันการทำงานร่วมกันก็ต้องใช้ธรรมะเป็นหลัก

หลักธรรมที่นายพึงปฏิบัติ 5 ประการ คือ

- (1) จัดการงานให้ทำ ให้เหมาะสมแก่กำลัง เพศ วัย และความสามารถ
- (2) การให้รางวัลที่นอกเหนือไปจากค่าแรงงานที่จะได้รับตอบแทนที่ได้เป็นประจำ เพื่อเป็นการเพิ่มขวัญ และกำลังใจให้คนทำงาน
- (3) อนุญาตเจ็บไข้ได้ป่วย ควรให้ความสนใจดูแล เพื่อเป็นที่พึ่งที่หวังและเพิ่มความมั่นใจว่าถึงคราวเจ็บป่วยก็ไม่ถูกทอดทิ้ง
- (4) เมื่อได้ข่าวของที่มีรสชาติที่แปลกๆ หรือไปพบใบเห็นของที่น่าขม น่าลองควรซื้อมาฝาก เพื่อผูกใจดีกับคนที่ทำงานให้
- (5) เมื่อคราวมีเทศกาลงานปี ควรอนุญาตให้ไปพักผ่อนคลายเครียดบ้างหรือกำหนดให้มีวันจะได้พักผ่อนบ้าง

ทิศที่ 6 อุปริมทิศ : ทิศเบื้องบน หมายถึง สัมณะ, พระภิกษุ, ฯลฯ

ความหมาย : ผู้ที่มีใจเป็นบุญเป็นกุศล ควรปฏิบัติต่อผู้มีศีลด้วยความเคารพ

หลักการทำความเคารพผู้มีศีล 5 ประการ คือ

- (1) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
- (2) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- (3) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- (4) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
- (5) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4

ราชธรรม 10

ราชธรรม 10 หรือทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมสำหรับพระราชา นักบริหาร นักปกครองบ้านเมือง และผู้ที่มีหน้าที่ปกครองดูแลผู้อื่น เช่น ครูอาจารย์ เป็นต้น

- (1) ทาน คือการให้ การสละทรัพย์สินของ การบำรุงเลี้ยง การช่วยเหลือ
- (2) ศีล คือความประพฤติตนเรียบร้อย สวรรมกายวาจา ประกอบการทำงานที่สุจริต
ทั้งปวง
- (3) บริจาค คือการเสียสละความสุขความสบายของตน เพื่อประโยชน์สุขของผู้ในความปกครองดูแล
- (4) อาชวะ คือความซื่อตรง มีความซื่อสัตย์จริงใจ ปฏิบัติหน้าที่การทำงานด้วยสุจริต
- (5) มัทวะ คือความสุภาพอ่อนโยน มีอัธยาศัยงดงาม ไม่เย่อหยิ่ง ไม่ถือตนท่งที่
กิริยาอาการสุภาพนุ่มนวลน่ายำเกรง
- (6) ตบะ คือการระงับยับยั้งมิให้กิเลสเข้าครอบงำ ไม่หมกมุ่นในความสุข ความสำราญ
มีความเป็นอยู่อย่างธรรมดา
- (7) อักโกธะ คือความไม่โกรธ ไม่ลุแก่อำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้กระทำการ
ต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจักษ์
- (8) อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับ ไม่หลงระเห็จอำนาจ ไม่ลงโทษ
ผู้ใดด้วยความอาฆาตเกลียดชัง
- (9) ชันตี คือความอดทน อดทนต่อความยากลำบาก อดทนต่อความตรากตรำ อดทนต่อ
การย่ำแย่เย้ยหยันด้วยคำพูดต่างๆ
- (10) อวิโรธนะ คือความไม่ประพฤติดิฉัตรกรรม ไม่หวั่นไหวต่อลาภสักการะใดๆ ยึดมั่น
ในธรรมตลอดจนไม่ประพฤติดิฉัตรกรรมไปจากขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม

อิทธิบาท 4

อิทธิบาท คือ หลักธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จงานกิจใดๆ มี 4 ประการ คือ

(1) จันทะ มีใจรัก คือความพอใจในงานที่จะทำ ผู้เป็นครูต้องมีใจรักในงานสอนงาน วิชาชีพครูจึงจะเจริญก้าวหน้า หรือถ้าครูจะประกอบกิจการงานใดๆ ให้สำเร็จก็ต้องมีใจรักในงานนั้นเป็นเบื้องต้น

(2) วิริยะ ความพากเพียรพยายาม คือความขยันหมั่นเพียร ความเข้มแข็งอดทนในงานอาชีพของตน

(3) จิตตะ การเอาจิตใจฝักใฝ่ คือการนำใจรับรู้ในงานที่ตนกระทำอยู่เป็นประจำไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอยหรือหลงลืมงานในหน้าที่ของตน

(4) วิมังสา การหมั่นไตร่ตรองพิจารณา คือการใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญงานที่กระทำ ตรวจตราสาเหตุ ข้อดีข้อเสียของการกระทำในสิ่งนั้นๆ พยายามคิดค้นทดลองพัฒนา ประเมินผล หาวิธีการแก้ไขปรับปรุงงานที่กระทำอยู่ให้ดีขึ้น

สมรवासธรรม

สมรवासธรรม คือ หลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคนทั่วไป มี 4 ประการคือ

(1) สัจจะ ความจริง คือการดำรงมั่นในความจริง มีความซื่อสัตย์จริงใจพูดจริงทำจริง เป็นที่ไว้วางใจของคนทั่วไป

(2) ทมะ ฝึกตน คือการรู้จักข่มใจไว้ได้ ควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้ ตลอดจนการปรับปรุงตนเองให้เป็นคนก้าวหน้าอยู่เสมอ

(3) ขันติ อดทน คือ การทำงานด้วยความอดทนทั้งกาย ทั้งใจ มีความมุ่งมั่นไม่ทอดทิ้งงานทั้งปวง

(4) จาคะ เสียสละ คือ การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่เป็นคนใจแคบ รู้จักการบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม

สังกตวัตถุธรรม

สังกตวัตถุธรรม คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนให้มี ความสามัคคีกลมเกลียวกัน มี 4 ประการ คือ

(1) ทาน ให้อภัย คือ การให้ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละทรัพย์ตามสมควร รวมทั้งการให้วิชาความรู้และศิลปะวิทยาการต่างๆ

(2) ปิยวาจา พุคจาไพเราะ คือ เจรจากันด้วยถ้อยคำอ่อนหวานน่าฟัง มีการพูดให้กำลังใจ แสดงความเห็นอกเห็นใจ

(3) อุตถจริยา ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ คือการช่วยเหลือคนอื่นทำกิจการงานต่างๆ ด้วยแรงกาย หรือด้วยการช่วยแก้ปรับปรุงส่งเสริมคุณธรรม

(4) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสमान คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลายเข้ากับคนได้ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมแก้ไขปัญหามาไม่เอาเปรียบกัน

ผละ 4

ผละ คือ ธรรมที่ทำให้เกิดความมั่นใจในตนเอง จนไม่หวาดหวั่นต่อสถานการณ์ใดๆ มี 4 ประการ คือ

(1) ปัญญาผละ กำลังปัญญา คือการมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆจนถูกต้องชัดเจน มีปัญญาเข้าใจเหตุผลและสภาพความเป็นจริงในสังคม

(2) วิริยผละ กำลังความเพียร คือการมีความมานะพยายามปฏิบัติกิจการงานในหน้าที่ของตนอยู่ตลอดเวลา ไม่ทอดทิ้งหรือละทิ้งงาน

(3) อนวัชชผละ กำลังสุจริต คือการมีความบริสุทธิ์ ประพฤติปฏิบัติหน้าที่การทำงานด้วยใจซื่อมือสะอาด จนใครๆ ไม่สามารถตำหนิได้

(4) สังคหผละ กำลังการสงเคราะห์ คือการทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อคนอื่น เช่น นักเรียน เพื่อนครูอาจารย์ และประชาชนทั่วไป

(ซึ่งผละ 4 ประการนี้ ทางสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนได้ยึดถือและนำมาเป็นคุณธรรมที่สำคัญ ที่ข้าราชการทุกคนควรจะต้องมีในตัวเอง โดยเฉพาะนักบริหารจะต้องมีผละหรือกำลังภายใน 4 ประการนี้ คือ ความฉลาด ความขยัน ความสุจริต และมนุษยสัมพันธ์)

จักร 4

จักร คือ หลักธรรมที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง 4 ประการ คือ

(1) บัฏฐุบทสวาสะ เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม คือ การเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยได้เหมาะสมกับชีวิตแวดล้อมด้วยสิ่งที่ดีมีความเจริญ

(2) สัมปฐิสฐัสสยะ คบคนดี คือ การรู้จักคบคนที่เป็นบัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิเพราะจะช่วยเกื้อกูลความเจริญงอกงามมาให้

(3) อุตตลัมมาปณิธิ ตั้งตนให้ถูก คือการรู้จักตั้งเป้าหมายของชีวิตให้แน่ชัดถูกต้องไม่
เป็นคนที่ไร้จุดหมายแห่งชีวิต

(4) บุพเพกตบุญญตา มีดีเป็นทุนไว้ คือ การเป็นคนมีทุนเดิมดี เช่น สติปัญญา สุขภาพ
ร่างกายสมบูรณ์ดี เป็นต้น และการรู้จักปรับปรุงตนเองให้พร้อมที่จะทำงานให้สำเร็จอยู่เสมอ

วาทิธรรม

วาทิธรรม คือ หลักธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติตามไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ซึ่งมี
4 ประการ คือ

(1) สัมปยุตฺตสังเสวะ คบคนดี คือ การรู้จักคบคนดีมีความรู้และประพฤติชอบด้วย ภาย
วจาจาใจ มีปัญญารู้เหตุรู้ผล

(2) สัทธัมมัสสนะ ฟังดูคำสอน คือ การเอาใจใส่สดับรับฟัง แสวงหาความรู้ ความ
จริง ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง จากตำรา หรือจากสื่อมวลชนต่างๆ

(3) โยนิโสมนสิการ คิดหาแบบค่าย คือ เมื่อได้ยินได้ฟังอะไรมาแล้ว ต้องคิดพิจารณา
แยกแยะสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่า นั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น มีคุณโทษ
อย่างไรต่อไป

(4) ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก คือ การนำความรู้ที่ได้รับนั้นไปปฏิบัติอย่าง
มีจุดหมายปลายทาง ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ ให้ข้อบ่งชี้ย่อยรองๆ สอดคล้องกับหลักใหญ่

ปราศจากอคติ 4

อคติ คือ ความไม่เที่ยงธรรม ซึ่งมี 4 ประการ ผู้เป็นครูอาจารย์และคนทั่วไปจึงควร
ปราศจากอคติต่อไปนี้

(1) จันทาคติ ลาภีเยงเพราะรัก คือการช่วยเหลือหรือเข้าข้างคนที่ตนรัก ทำให้เสีย
ความเที่ยงธรรม

(2) โทสาคติ ลาภีเยงเพราะไม่ชอบ คือการกลั่นแกล้ง ำให้โทษคนที่เราเกลียดชัง

(3) โมหาคติ ลาภีเยงเพราะเขลา คือการกระทำช่วยเหลือหรือให้โทษคนที่เราหลง
รักหลงเกลียดอย่างขาดสติหรือไร้ปัญญา ทำให้เสียความยุติธรรม

(4) ภยากติ ลาภีเยงเพราะกลัว คือ การทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อช่วยคนที่มีความ
หรืออิทธิพลเหนือเรา ทำให้เสียความยุติธรรม

พลธรรม 5

พลธรรม 5 คือกำลังภายในฝ่ายกุศล มีไว้สำหรับป้องกันต่อต้านฝ่ายอกุศลมี 5 ประการ คือ

- (1) สัทธาพละ พลังสัทธา คือการมีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุผล เชื่อว่าทำดีแล้วต้องได้ดี
- (2) วิริยพละ พลังวิริยา คือ การเพียรพยายามในทางที่ชอบ เพียรละความชั่ว เพียรทำความดี และเพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว
- (3) สติพละ พลังสติ คือ ความระลึกได้ในการกระทำ การพูด การคิดมีความรอบคอบ อยู่เสมอ
- (4) สมาธิพละ พลังสมาธิ คือ การมีใจมั่นคงในการทำความดี ไม่ใจอ่อนหรือรวนเร เมื่อถูกสิ่งเข้ายั่ววน
- (5) ปัญญาพละ พลังปัญญา คือ การรู้ว่าอะไรคืออะไร ชั่วจริงไม่จริงรู้เหตุรู้ผล

ปราศจากนิวรณ์ 5

นิวรณ์ คือ เครื่องกีดกันความดีความเจริญ การปราศจากนิวรณ์ได้ จะทำให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง นิวรณ์ดังกล่าวมี 5 ประการ คือ

- (1) กามฉันทะ พอใจรักใคร่ในกาม คือการพอใจรักใคร่ หลงไหลใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส
- (2) พยาบาท คิดบงร้าย คือการมีใจอาฆาตแค้นผู้อื่นด้วยความเกลียดชัง ทำให้จิตขุ่นมัว
- (3) ถีนะ ความท้อแท้กังวลเหงา คือการมีใจหดหู่ ท้อแท้ ท้อถอย ไม่เบิกบานความกังวลเหงาหวนอน มึนซึม
- (4) อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ คือการมีใจไม่มั่นคง ฟุ้งซ่าน เหม่อลอย หลุดพินิจ
- (5) วิจิกิฉา ความลังเลสงสัย คือ การตัดสินใจอะไรไม่ได้ ความแตกแยกเป็นสองฝ่าย เอาอะไรแน่นอนไม่ได้

เวสารัชชกรณธรรม

เวสารัชชกรณธรรม คือ ธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญในสังคัม กล้าพูดกล้าทำในสิ่ง
ที่ถูกที่ควร มี 5 ประการ คือ

- (1) ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ คือ เชื่อในสิ่งที่มีเหตุมีผล ไม่เชื่ออย่างงมงาย
- (2) ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย คือ การรักษากายวาจาใจให้ปกติ ไม่แสดง
อาการประหม่าหรือตัวสั่นงันงก พูดจาตะกุกตะกักสับสน
- (3) พหุสัจจะ ศึกษามาก คือ การเรียนมาก รู้มาก มีประสบการณ์มาก รู้อะไรต่างๆ
มาอย่างดีแล้ว เมื่อเข้าสังคัมจึงมีความกล้าหาญ คล่องแคล่ว
- (4) วิริยารัมภะ บรารภความเพียร คือ คนที่มีความเพียรพยายามย่อมมีความกล้า
เพราะมีความเพียรเป็นพลังใจ
- (5) ปัญญา รอบรู้ ผู้รู้อะไรมามาก รู้ดีรู้ชั่ว รู้เหตุรู้ผล ย่อมมีความกล้าหาญในสังคัม
เว้นจากอบายมุข 6

อบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อมหรือทางแห่งความพินาศ มี 6 ประการ คือ

1) คิมน้ำเมา มีโทษ 6 อย่าง คือ

- (1) เสียทรัพย์
- (2) ก่อการทะเลาะวิวาท
- (3) ถูกตีเตียน
- (4) ไม่รู้จักอาย
- (5) เกิดโรค
- (6) ทอนกำลังสติปัญญา

2) เทียวกลางคืน มีโทษ 6 อย่าง คือ

- (1) ชื่อว่าไม่รู้จักรักษาตัว
- (2) ชื่อว่าไม่รู้จักรักษาลูกเมีย
- (3) ชื่อว่าไม่รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติ
- (4) เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย
- (5) มักถูกล่าความ
- (6) ได้รับความลำบากหรือความเดือดร้อนต่างๆ

- 3) เกี่ยวดูการเล่น ทำให้เสียงานและเวลาทั้ง 6 กรณี คือ
 - (1) ราวที่ไถนใบที่นั่น
 - (2) ขับริ่องที่ไถนใบที่นั่น
 - (3) คีลสตีเป่าที่ไถนใบที่นั่น
 - (4) เสภาที่ไถนใบที่นั่น
 - (5) เพลงที่ไถนใบที่นั่น
 - (6) เกิดเถิงที่ไถนใบที่นั่น
- 4) เล่นการพนัน มีโทษ 6 อย่าง คือ
 - (1) เมื่อชนะยอมก่อเวร
 - (2) เมื่อแพ้ยอมเสียค่ายทรัพย์ที่เสียไป
 - (3) ทรัพย์ยอมฉิบหาย
 - (4) ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ
 - (5) เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน
 - (6) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย
- 5) คบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษตามบุคคลที่คบ 6 อย่าง คือ
 - (1) ทำให้เป็นนักเลงการพนัน
 - (2) ทำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้
 - (3) ทำให้เป็นนักเลงเหล้า
 - (4) ทำให้เป็นคนหลอกลวงเขาด้วยของปลอม
 - (5) ทำให้เป็นคนหลอกลวงเขาซึ่งหน้า
 - (6) ทำให้เป็นนักเลงหัวไม้
- 6) เกียจคร้านการทำงาน มีโทษเพราะเสียงานและเสียเวลา ทั้ง 6 กรณี คือ
 - (1) มักอ้างว่าหนาวนัก แล้วไม่ทำงาน
 - (2) มักอ้างว่าร้อนนัก แล้วไม่ทำงาน
 - (3) มักอ้างว่าเย็นนัก แล้วไม่ทำงาน
 - (4) มักอ้างว่ายังเข้าอยู่แล้วไม่ทำงาน
 - (5) มักอ้างว่าหิวนัก แล้วไม่ทำงาน

(6) มักอ้างว่าอึดนัก แล้วไม่ทำงาน

กัลยาณมิตรธรรม

กัลยาณมิตรธรรม คือ หลักธรรมที่เป็นคุณธรรมของผู้เป็นมิตร มี 7 ประการ

(1) ปิโย-นารัก คือ การทำตัวให้เป็นคนน่ารักของศิษย์ ผู้ร่วมงาน และประชาชนทั่วไป มีความสามารถเข้าถึงจิตใจ สร้างความสนิทสนมเป็นกันเองได้

(2) ครุ-หนักแน่นน่าเคารพ คือ การรู้จักประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นครู เป็นคนหนักแน่น มีใจสงบ มีเหตุผล ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์

(3) ภาวนีโย-นำเจริญใจ คือ เป็นผู้มีความรู้จริง มีภูมิปัญญาสูงส่ง รู้จักปรับปรุงตนเอง ให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ สมควรเป็นแบบอย่าง ทำให้ศิษย์เฝ้าอ้างรำลึกถึงอยู่เสมอด้วยความภูมิใจ

(4) วัตตา-พูดได้เหตุผล คือ รู้จักชี้แจงเหตุผลแนะนำชักชวน เป็นคนมีระเบียบแบบแผนเป็นแบบอย่างได้

(5) วจันทโม-ทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังข้อซักถามแม้จุกจิก หรือถ้อยคำที่เป็นไปในลักษณะส่อแววเกิน ตลอดจนการอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ นานา

(6) คัมภีรังคังกัตตา-สอนได้ลึกล้ำ คือ เข้าใจหลักการสอน สามารถสอนสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่าย

(7) โน จัฏฐาเน นิโยชเย-ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อม คือ ไม่ชักจูงไปในที่เสื่อมเสีย หรือพูดออกนอกเรื่องนอกราวเหลวไหลไม่ได้ประโยชน์

มรรค 8

มรรค 8 หมายถึง ทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อแก้ปัญหาชีวิต และปัญหาสังคม หรือเป็นทางปฏิบัติสายกลาง 8 ประการ คือ

(1) สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ เช่น เห็นว่าทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ผลชั่วเป็นต้น

(2) สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ เช่น การดำริออกจากกาม ไม่มีวุ่นวายใน รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส

(3) สัมมาวาจา คือการเจรจาชอบ เช่น เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียดพูดคำหยาบ และพูดเพื่อแฉอ

(4) สัมมากัมมันตะ คือการกระทำชอบ เป็นการทำงานที่ปราศจากโทษทั้งปวง เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤติผิดประเวณี เป็นต้น

(5) สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีวิตชอบ ไม่ทำมาหากินในทางที่ผิดศีลธรรมและผิดกฎหมาย

(6) สัมมาวายามะ คือความเพียรพยายามชอบ เป็นการเพียรพยายามมิให้ความชั่วเกิด เพียรละความชั่ว เพียรกระทำความดี และเพียรรักษาความดี

(7) สัมมาสติ คือความระลึกชอบ เป็นการระลึกในสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลต่างๆ

(8) สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจชอบ เป็นความตั้งใจให้มีอารมณ์สงบระงับโลก โกรธ หลง ทั้งปวง

มรรคทั้ง 8 ประการนี้ จัดเข้าเป็น "ไตรสิกขา" คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ได้ดังนี้
ศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

สมาธิ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

ปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ

เบญจธรรม

เบญจธรรม คุณธรรมห้าประการ ได้แก่

(1) เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสาร
คิดช่วยให้พ้นทุกข์

(2) สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต

(3) กามสังวร ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงไหล
ในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส

(4) สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง

(5) สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ ผึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอ
ว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

เบญจศีล

เบญจศีล คือ ความประพฤติดีทางกายวาจา ควบคุมให้ตั้งอยู่ในความดีงาม เรียบร้อย
เป็นการรักษาปกติมารยาทตามระเบียบวินัยที่สะอาดปราศจากโทษ โดยละเว้นจากข้อห้ามศีล
สำหรับทุกคน คือ ศีล 5

(1) ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนา คือ การเว้นจากการทำลายชีวิต)

(2) อทินนาทานา เวรมณี (เจตนา คือการเว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้)

- (3) กาเมสุมิจจา จารวา เวรมณี (เจตนา คือ การเว้นจากประพฤติดินในกาม)
- (4) มุสสาวทา เวรมณี (เจตนา คือ การเว้นจากพูดเท็จ)
- (5) สุราเมรยมชฺชชมาพณฺฐานา เวรมณี (เจตนา คือ การเว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)

พุทโธวาท 3

พุทโธวาท 3 คือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่หรือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

3 ประการ คือ

- (1) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง
- (2) การกระทำความดี
- (3) การทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์

มงคลชีวิต 38 ประการ

พุทธจริยธรรมที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญเป็นอุดมมงคลหรือมงคลสูงสุดมี 38 ประการ ได้แก่

- (1) การไม่คบคนพาล
- (2) การคบบัณฑิต
- (3) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา
- (4) การอยู่ในประเทศอันควร
- (5) เป็นผู้เคยทำบุญมาก่อน
- (6) การตั้งตนไว้ชอบ
- (7) ความเป็นพหูสูต
- (8) การรอบรู้ศิลปวิทยาการ
- (9) มีวินัยที่ศึกษาดีแล้ว
- (10) กล่าวคำอันเป็นสุภาสิต
- (11) การบำรุ้งบิดามารดา
- (12) การสงเคราะห์บุตร
- (13) การสงเคราะห์ภรรยา
- (14) การทำงานมาให้คั่งค้าง

- (15) การรู้จักให้เพื่อแบ่งปันบำเพ็ญประโยชน์
- (16) การประพฤติธรรม
- (17) การสงเคราะห์ญาติ
- (18) การทำงานที่ไม่มีโทษ
- (19) การงดเว้นจากบาป
- (20) สวรรวมจากการดื่มน้ำเมา
- (21) การไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย
- (22) มีความเคารพบุคคลที่มีคุณค่า
- (23) มีความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตน
- (24) มีความสันโดษ พอใจในสิ่งที่พึงได้โดยชอบธรรม
- (25) มีความกตัญญู
- (26) แสวงหาธรรม
- (27) มีความอดทน
- (28) พึงเหตุผล สอนง่าย
- (29) เยี่ยมเยือนผู้ประพฤติธรรม
- (30) การสนทนาธรรมตามกาล
- (31) มีความเพียรระงับกิเลส
- (32) การประพฤติพรหมจรรย์
- (33) เข้าใจความจริงของชีวิตตามอริยสัจ
- (34) การทำพระนิพพานาให้แจ้ง
- (35) ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข
- (36) มีจิตไร้ความเศร้า
- (37) มีจิตปราศจากความหม่นหมอง
- (38) มีจิตเกษม

ปิฎกธัมมิกัตถกตบระโยชน์

ปิฎกธัมมิกัตถกตบระโยชน์ คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันหรือหลักธรรมที่อำนวยความสะดวกชั้นต้น 4 ประการ คือ

- (1) อุดรฐานสัมปทา คือ เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานที่สุจริต
- (2) อารักษสัมปทา คือการคุ้มครองรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนเองได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรและชอบธรรม
- (3) กัลยาณมิตตตา คือการคบคนดี รู้จักเลือกคบหาสมาคมกับบุคคลที่มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ
- (4) สมชีวิตา คือการมีชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีพ แต่พอได้ไม่ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือยจนเกินไปหากมีเหลือต้องเก็บออมไว้

อริยทรัพย์ 7

อริยทรัพย์ 7 คือทรัพย์อันประเสริฐ หรือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ 7 ประการ คือ

- (1) ศรัทธา คือความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือ และในการดีที่ทำ
- (2) ศีล คือการรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (3) ทิฐิ คือความละเอียดรอบคอบและความซื่อสัตย์
- (4) โอตตัปปะ คือความเกรงกลัวต่อบาปและความซื่อสัตย์
- (5) พหุลัจจะ คือความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก
- (6) จาคะ คือความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (7) ปัญญา คือความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

หลักอริยปาท 3

- (1) อัตตอริยปาท คือตนเป็นใหญ่ คือถือเอาตนเอง ฐานะศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยความปรารถนาตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณในฝ่ายกุศลได้แก่ เว้นชั่ว ทำดีด้วยความเคารพตน
- (2) โลกาธิปไตย คือโลกเป็นใหญ่ คือถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่หวั่นไหวไปตามเสียงนิทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยความปรารถนาจะเอาใจหมู่ชนหาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศลได้แก่ เว้นชั่ว ทำดีด้วยความเคารพเสียงหมู่ชน
- (3) ธรรมาธิปไตย คือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยความปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และ

ความคิดเห็นที่ได้รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขัดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความรู้ที่เข้าใจว่า เป็นไปด้วยชอบธรรมและเพื่อความดีงาม เป็นประมาทอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยเคารพหลักการ กฎระเบียบ กติกา

หลักการบริหารนิยธรรม 7 ประการ

หลักการบริหารนิยธรรม 7 ประการ คือหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ได้แก่

(1) หมั่นประชุมกันเนื่องเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามลำดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

(2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

(3) ไม่ถือเอาเอาใจใครต่อความสะอึก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนูญ

(4) ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านเป็นสิ่งที่อันพึงรับฟัง

(5) ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

(6) เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ ไม่ปล่อยปละละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำแก่สิ่งอันเตือนความทรงจำ และกระตุ้นความดีงามร่วมกันเหล่านั้นตามประเพณี

(7) จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่บรรพชิต ท่านผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

หลักจักรวรรดิวัตร

หลักจักรวรรดิวัตร คือธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ 5 ประการ คือ

(1) ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรมตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

(2) ธรรมการรักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือจัดอำนวยการรักษาคุ้มครอง ป้องกันอันชอบธรรม แต่ชนทุกหมู่เหล่านั้นแผ่นดิน คือคนภายใน ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่าย

ปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการและคนต่างอาชีพ พ่อค้า เกษตรกร ชาวนิคมนชนบท และชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท่าสัตว์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

(3) มา อธรรมการ ห้ามกั้นการอันอาธรรม คือจัดการป้องกัน แก้ไขมิให้มีการกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหงและความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม

(4) ธนานุประทาน บันทรัพย์เจลิยาให้แก่ผู้ไรทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีการหาเลี้ยงชีพ ทามาหากินได้โดยสุจริต

(5) สมณพราหมณ์บริบูรณ์ แสงปัญญาและกุศลธรรมด้วยการสอบถามปรึกษากับพระสงฆ์และนักปราชญ์ ท่านที่ปรึกษาผู้ทรงวิชาการ ทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดีประพฤดิชอบ ผู้ไม่ประมาท มีวเมมา คอยแสวงหาความจริงและถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อชักชวนตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกที่ชอบธรรม ดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข

หลักราชสังคหวัตถุ

หลักราชสังคหวัตถุ คือหลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา 4 ประการ คือ

(1) สัสสมะระ จลาดบำรุงธัญญาหาร คือปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

(2) บุริสเมระ จลาดบำรุงข้าราชการ คือปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดีขึ้น

(3) สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา คือผดุงผลงานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำทางเงินจนแตกแยกกัน

(4) วาชาบายะ มีวาทีะคู่คี่มาจ คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลายถามไถ่ทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราชัยก็พอเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญหาเสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือและความนิยมนับถือ

นอกจากหมวดธรรมในพุทธศาสนาแล้ว ยังมีกฎหมาย ระเบียบ และคำสั่งของทางราชการ ที่ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการประพฤติปฏิบัติที่ดำรงมา ดังเช่น

จริยธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบ และคำสั่งของทางราชการ ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมในการปฏิบัติราชการสำหรับข้าราชการ ได้กำหนดไว้ในกฎหมาย ตลอดจนระเบียบปฏิบัติ และคำสั่งต่างๆ ของทางราชการ อันมีลักษณะเป็นข้อบังคับที่จะต้องปฏิบัติ หรือละเว้นปฏิบัติ โดยผู้ที่ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะได้รับโทษตามที่กำหนดไว้ กฎหมายและระเบียบปฏิบัติต่างๆ ที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้แก่

หลักจริยธรรมที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการพลเรือน ตาม พ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2518 ได้บัญญัติข้อกำหนดทางวินัยสำหรับข้าราชการพลเรือนที่พึงปฏิบัติ ไว้ในมาตรา 65 ถึงมาตรา 81 อันอาจถือได้ว่าเป็นจริยธรรมทางกฎหมาย ซึ่งอาจจะแยกได้เป็น 4 ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้คือ

1. วินัยต่อผู้บังคับบัญชา เป็นวินัยที่กำหนดขึ้นสำหรับข้าราชการพึงปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชา ทั้งนี้ เนื่องจากการปฏิบัติงานนั้น ข้าราชการจะต้องอยู่ในบังคับบัญชาของผู้บังคับบัญชาตามสายงาน เป็นชั้นๆ ไป ผู้บังคับบัญชาจะต้องสั่งงานและควบคุมงานโดยผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งนั้น งานจึงจะดำเนินไปด้วยดีมีประสิทธิภาพ วินัยที่ข้าราชการพึงปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชาสรุปได้ดังนี้ คือ

- (1) สุภาพเรียบร้อย ต่อผู้บังคับบัญชา (ม.76)
- (2) ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาซึ่งสั่งในหน้าที่ราชการโดยชอบด้วยกฎหมายและระเบียบของทางราชการ (ม.71)
- (3) ไม่กระทำการข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่ผู้บังคับบัญชาเหนือขึ้นไป เป็นผู้สั่งให้กระทำ หรือได้รับอนุญาตเป็นพิเศษชั่วคราว (ม.72)
- (4) ไม่รายงานเท็จต่อผู้บังคับบัญชา การรายงานโดยปกปิด ข้อความซึ่งควรต้องบอก ถือว่าเป็นรายงานเท็จ (ม.73)

2. วินัยต่อผู้ร่วมงาน เป็นวินัยที่กำหนดขึ้น สำหรับข้าราชการพึงปฏิบัติต่อผู้ร่วมงาน ทั้งนี้ เนื่องจากข้าราชการทุกคนจะต้องปฏิบัติราชการร่วมกัน การทำงานจึงต้องอาศัยความร่วมมือประสานงานระหว่างข้าราชการด้วยกัน วินัยที่ข้าราชการจะต้องพึงปฏิบัติต่อผู้ร่วมงาน สรุปได้ดังนี้ คือ

- (1) สุภาพเรียบร้อยต่อผู้ร่วมงาน (ม.76)
- (2) รักษาความสามัคคีระหว่างข้าราชการ (ม.76)
- (3) ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหน้าที่ราชการ (ม.76)

3. วินัยต่อประชาชน เป็นวินัยที่กำหนดขึ้นสำหรับข้าราชการพึงปฏิบัติต่อประชาชน ทั้งนี้ เนื่องจากการปฏิบัติราชการส่วนใหญ่นั้นเกี่ยวข้องกับประชาชน และมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญอยู่ที่การให้บริการที่ดีแก่ประชาชน ข้าราชการจึงต้องมีวินัยโดยปฏิบัติต่อประชาชนเพื่อให้ประชาชนเกิดทัศนคติที่ดีต่อระบบราชการ วินัยที่ข้าราชการพึงปฏิบัติต่อประชาชนอาจสรุปได้ดังนี้คือ

- (1) สุภาพเรียบร้อยต่อประชาชนผู้มาติดต่อราชการ (ม.77)
- (2) ต้อนรับด้วยความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อราชการ (ม.77)
- (3) ให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนผู้มาติดต่อราชการ (ม.77)
- (4) ให้ความสงเคราะห์แก่ประชาชนผู้มาติดต่อราชการ (ม.77)
- (5) ไม่ดูหมิ่น เหยียดหยาม กดขี่ หรือข่มเหงราษฎร (ม.77)

4. วินัยต่อตำแหน่งหน้าที่ เป็นวินัยที่กำหนดขึ้น สำหรับข้าราชการพึงปฏิบัติต่อตนเอง ในตำแหน่งหน้าที่ที่ตนปฏิบัติราชการอยู่ และพึงปฏิบัติต่อประเทศชาติซึ่งมีอยู่หลายกรณี ได้แก่

- (1) สนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญด้วยความบริสุทธิ์ใจ (ม.66)

- (2) สนับสนุนนโยบายของรัฐบาล (ม.68)
- (3) สนใจและรับทราบเหตุการณ์อันอาจเป็นภัยอันตรายต่อประเทศ
- (4) บัณฑิตภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ประเทศจนเต็มความสามารถ (67)
- (5) ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และเที่ยงธรรม (ม.67)
- (6) ไม่ทุจริตต่อหน้าที่ราชการ (ม.67)
- (7) ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ราชการตามกฎหมายระเบียบของราชการ และมติคณะ

รัฐมนตรีทำให้เกิดผลดีหรือความก้าวหน้าแก่ราชการด้วยความอุตสาหะเอาใจใส่และระมัดระวังรักษาประโยชน์ของทางราชการ (ม.68)

- (8) รักษาความลับของทางราชการ (ม.70)
- (9) ถือและปฏิบัติตามระเบียบและขนบธรรมเนียมของทางราชการ (ม.74)
- (10) อุทิศเวลาให้แก่ราชการโดยไม่ละทิ้งหรือทอดทิ้งหน้าที่ราชการ (ม.75)

(11) ไม่กระทำการ หรือยอมให้ผู้อื่นกระทำการหาผลประโยชน์อันอาจทำให้เสียความเที่ยงธรรม หรือเสื่อมเสียเกียรติศักดิ์ของตนแห่งหน้าที่ราชการของตน (ม.78)

(12) ไม่เป็นกรรมการผู้จัดการ หรือผู้จัดการหรือดำรงตำแหน่งอื่นใด ที่มีลักษณะงานคล้ายคลึงกันในส่วนหรือบริษัท (ม.79)

(13) ไม่เป็นกรรมการพรรคการเมือง หรือเจ้าหน้าที่ในพรรคการเมือง (ม.80)

(14) ไม่กระทำการอันได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติชั่ว เช่น ประพฤติตนเป็นคนเสเพลเสพของมีเงินมาจนไม่สามารถครองสติ ได้หมกมุ่นอยู่ในการพนัน กระทำหรือยอมให้ผู้อื่นกระทำการใด ซึ่งอาจทำให้เสื่อมเสียเกียรติศักดิ์ของตนแห่งหน้าที่ราชการของตน (ม.81)

หลักจริยธรรมเกี่ยวกับมารยาททางการเมืองของข้าราชการพลเรือน ที่กำหนดไว้ในระเบียบสำนักคณะรัฐมนตรี มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อให้ข้าราชการพลเรือน ซึ่งเป็นข้าราชการประจำปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยการวางตนเป็นกลาง โดยได้กำหนดข้อห้ามของข้าราชการพลเรือนให้พึงละเว้นจากการกระทำต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการทางการเมือง ดังต่อไปนี้คือ

(1) ไม่ดำรงตำแหน่งในพรรคการเมืองใดๆ เว้นแต่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 หรือข้าราชการการเมือง

(2) ไม่ใช้สถานที่ราชการในกิจการทางการเมือง

(3) ไม่วิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาลให้ปรากฏแก่ประชาชน

(4) ไม่แต่งเครื่องแบบราชการไปร่วมประชุมพรรคการเมือง หรือไปร่วมประชุมในที่สาธารณะสถานใดๆ อันเป็นการประชุมที่มีลักษณะทางการเมือง

(5) ไม่ประดับเครื่องหมายของพรรคการเมืองในเวลาสวมเครื่องแบบราชการ หรือในเวลาราชการ หรือในสถานที่ราชการ

(6) ไม่แต่งเครื่องแบบของพรรคการเมืองเข้าไปในสถานที่ราชการ

(7) ไม่บังคับให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หรือประชาชนเป็นสมาชิกในพรรคการเมืองใด และไม่กระทำการในทางให้ดูน่าให้โทษ เพราะเหตุที่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือประชาชนนิยม หรือเป็นสมาชิกในพรรคการเมืองใดที่ดั่งขึ้นโดยชอบด้วยกฎหมาย

(8) ไม่ทำการขอร้องให้บุคคลใดอุทิศเงินหรือทรัพย์สินเพื่อประโยชน์แก่พรรคการเมือง

(9) ไม่โฆษณาความเสี่ยงเพื่อประโยชน์แก่พรรคการเมือง หรือแสดงการสนับสนุนพรรคการเมืองใดๆ ให้เป็นการเปิดเผยในที่ประชุมพรรคการเมือง และในที่ปรากฏแก่ประชาชน หรือเขียน

จดหมายหรือบทความไปลงหนังสือพิมพ์หรือพิมพ์หนังสือหรือใบปลิว ซึ่งจะจำหน่ายแจกจ่ายไปยังประชาชนอันมีข้อความที่เป็นลักษณะของการเมือง

(10) ไม่ปฏิบัติหน้าที่แทรกแซงในทางการเมือง หรือใช้การเมืองเป็นเครื่องมือ เพื่อกระทำการใดๆ อาทิเช่น วิ่งเต้นติดต่อกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือพรรคการเมือง เพื่อให้หาว่าพระราชบัญญัติหรือมติเสนอสภา หรือตั้งกระทู้ถามรัฐบาล

(11) ในระยะเวลาที่มีการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ไม่แสดงออกโดยตรงหรือโดยปริยายที่จะเป็นการช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้ง และในทางกลับกัน ไม่กีดกัน ตาหนิดเตียน ทับบถม หรือให้ร้ายผู้สมัครรับเลือกตั้ง

ส่วนจรรยาบรรณและวินัยตามระเบียบประเพณีของครู พ.ศ.2526 กำหนดให้ครูต้องมีจรรยาบรรณอันดีงาม และต้องอยู่ในวินัยตามระเบียบประเพณีของครูดังต่อไปนี้

1. เลื่อมใสการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขด้วยความบริสุทธิ์ใจ
2. ยึดมั่นในศาสนาที่ตนนับถือ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นศาสนาอื่น
3. ตั้งใจสั่งสอนศิษย์และปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เกิดผลดีด้วยความเอาใจใส่ อุทิศเวลาของตนให้แก่ศิษย์ จะละทิ้งหรือทอดทิ้งหน้าที่การงานมิได้
4. รักษาชื่อเสียงของตนมิให้ขึ้นชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติชั่ว ห้ามประพฤติการใดๆ อันอาจทำให้เสื่อมเสียเกียรติและชื่อเสียงของครู
5. ถือปฏิบัติตามระเบียบและแบบธรรมเนียมอันดีงามของสถานศึกษา และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งในหน้าที่การงานโดยชอบด้วยกฎหมายและระเบียบแบบแผนของสถานศึกษา
6. ถ่ายทอดวิชาความรู้โดยไม่ปิดป้องและบิดบังอำพราง ไม่นำหรือยอมให้นำผลงานทางวิชาการของตนไปใช้ในทางทุจริตหรือเป็นภัยต่อมนุษยชาติ
7. ให้เกียรติแก่ผู้อื่นทางวิชาการ โดยไม่นำผลงานของผู้ใดมาแอบอ้างเป็นผลงานของตน และไม่เบียดบังใช้แรงงานหรือนำผลงานของผู้อื่นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตน
8. ประพฤติตนอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต และปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความเที่ยงธรรม ไม่แสวงหาประโยชน์สำหรับตนเองหรือผู้อื่นโดยมิชอบ
9. สุภาพเรียบร้อย ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ รักษาความลับของศิษย์ของผู้ร่วมงานและของสถานศึกษา

10. รักษาความสามัคคีระหว่างครู และช่วยเหลือกันในงานหน้าที่การงาน

หลักจริยธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของข้าราชการฝ่ายพลเรือน ตำรวจ ทหาร เป็นหลักจริยธรรมที่กำหนดขึ้นมาจากคำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน วัตถุประสงค์ของจริยธรรมในข้อนี้อาจจะกล่าวได้ว่ามุ่งเน้นที่จะไม่ให้ข้าราชการเข้าไปพัวพันกับกิจการค้าต่างๆ รวมตลอดจนพ่อค้า ซึ่งจะทำให้เกิดข้อครหา หรือความไม่ยุติธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะปลูกฝังให้ข้าราชการรู้จักการประหยัด และวางตนให้สมกับเป็นข้าราชการตัวอย่างที่ดี โดยได้กำหนดข้อห้ามที่ข้าราชการพึงละเว้นปฏิบัติ 5 ประการ และข้อควรปฏิบัติของข้าราชการไว้ 3 ประการดังนี้คือ

ข้อห้ามการปฏิบัติตนของข้าราชการฝ่ายพลเรือน ตำรวจ ทหาร

(1) ห้ามรับเลี้ยงจากพ่อค้าที่กระทำการธุรกิจกับหน่วยราชการของตน หรือจากผู้ที่มาติดต่อขออนุญาตหรือขอรับบริการจากทางราชการ หรือจากผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติหน้าที่ของตน

(2) ห้ามแต่งเครื่องแบบหรือเครื่องแต่งกายที่แสดงให้เห็นได้ว่าเป็นข้าราชการฝ่ายพลเรือน ตำรวจ ทหาร เข้าไปในไนท์คลับ สถานอาบอบนวด สถานอบายมุข หรือสถานเริงรมย์ต่างๆ ยกเว้นเพื่อปฏิบัติหน้าที่ราชการ

(3) ห้ามรับเชิญไปเป็นประธานหรือเจ้าภาพในพิธีเปิดบริษัท ห้างร้าน ทางการค้าของเอกชน

(4) ห้ามออกบัตรเชิญ หรือประกาศเชิญเป็นการทั่วไป เพื่อการเลี้ยงงานการเลื่อนย้าย หรือเปลี่ยนแปลงยศหรือตำแหน่ง การเลี้ยงฉลองวันเกิด การฉลองขึ้นบ้านใหม่และงานสังคมที่มีเข้าประเพณี

(5) ห้ามเป็นกรรมการหรือผู้จัดการหรือดำรงตำแหน่งที่มีหน้าที่อื่นในบริษัท ห้างร้านของเอกชน ซึ่งทำให้บุคคลทั่วไปเข้าใจได้ว่าเป็นการยอมมาให้บริการห้างร้านของเอกชนเหล่านั้นอาศัยชื่อของตนเพื่อแสวงหาประโยชน์โดยตรงหรือทางอ้อม

ในกรณีที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าวอยู่แล้วในวันที่มีคำสั่งนี้ให้ถอนตัวออกจากตำแหน่งดังกล่าวภายใน 30 วัน นับแต่วันที่มีคำสั่งนี้

ข้อพึงปฏิบัติของข้าราชการฝ่ายพลเรือน ตำรวจ ทหาร

(6) ไม่ควรประพฤติตนเป็นคนฟุ่มเฟือย การจัดงานเลี้ยงหรืองานสังสรรค์ ควรจัดเท่าที่จำเป็น และควรเชิญเฉพาะญาติกับผู้ใกล้ชิดเท่านั้น และควรดำรงชีวิตอย่างประหยัด เช่น ทาสวนครัว เลี้ยงสัตว์ และใช้ของที่ผลิตในประเทศ เป็นต้น

(7) ไม่พึงรับเงิน ของขวัญ หรือสิ่งตอบแทนราคาแพง จากผู้ใต้บังคับบัญชา หรือบุคคลที่มีฐานะเป็นญาติสนิท

(8) ข้าราชการฝ่ายพลเรือน ตำรวจ ทหาร ขึ้นผู้ใหญ่ควรปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไป

การปฏิบัติตามคำสั่งนี้ ให้ปลัดกระทรวง ปลัดทบวง อธิบดี รวมทั้งผู้บังคับบัญชาที่ดำรงตำแหน่งเทียบเท่าตำแหน่งดังกล่าว คอยสอดส่องดูแลผู้ใต้บังคับบัญชา และตักเตือนแนะนำผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่เสมอ การจงใจฝ่าฝืนข้อห้าม (1) ถึง (5) เป็นการผิดวินัยอย่างร้ายแรง และให้พิจารณาลงโทษโดยเคร่งครัด

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับคำสั่งของหัวหน้า คณะปฏิรูป การปกครองแผ่นดินฉบับนี้ก็คือ ข้อห้ามการปฏิบัติตนของข้าราชการ ตั้งแต่ข้อ (1) ถึง (5) นั้น มีลักษณะเป็นข้อห้ามทางวินัย ซึ่งได้กำหนดเพิ่มเติมขึ้น มานอกเหนือจากข้อห้ามทางวินัยที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 เนื่องจากมีบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนไว้ด้วย

นอกจากนี้ยังมีจริยธรรมเกี่ยวกับหลักราชการ จริยธรรมในส่วนนี้เป็นหลักราชการในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นหลักจริยธรรมที่ดีในการปฏิบัติราชการ สำหรับข้าราชการพึงยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ โดยมีหลักการปฏิบัติราชการที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นหลักใหญ่ๆ 10 ประการ คือ

(1) ความสามารถ หมายถึง ความชำนาญในการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ว่าเป็นผลสำเร็จได้ดียิ่งกว่าผู้มีโอกาสเท่าๆ กัน

(2) ความเพียร หมายถึง ความกล้าหาญไม่ย่อท้อต่อความลำบาก และบากบั่นเพื่อจะข้ามความขัดข้องให้จงได้ โดยใช้เวลาวิริยภาพมิได้ลดหย่อน

(3) ความมีไหวพริบ มีความหมายว่า รู้จักสังเกตเห็นโดยไม่ต้องมีใครเตือนว่า เมื่อมีเหตุเช่นนั้นจะต้องปฏิบัติการอย่างนั้นๆ เพื่อให้บังเกิดผลดีที่สุดแก่กิจการทั่วไป และรีบทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับพลัน

(4) ความรู้เท่าถึงการ มีความหมายว่า รู้จักปฏิบัติการอย่างไร จึงจะเหมาะสมแก่เวลา และอย่างไรที่ได้รับเหตุผลผลจึงจะเป็นประโยชน์ที่สุด

(5) ความซื่อตรงต่อหน้าที่ หมายถึง ตั้งใจกระทำการซึ่งได้รับมอบให้เป็นหน้าที่คนนั้น โดยซื่อสัตย์สุจริต ใช้ความวิริยภาพเต็มสติกำลังของตนด้วย ความมุ่งหมายให้กิจการนั้นๆ บรรลุ ถึงซึ่งความสำเร็จโดยอาการอันงดงามที่สุด ที่พึงจะมีหนทางจัดไปได้ ผู้ที่ซื่อตรงต่อหน้าที่แท้จริง แล้วเมื่อได้รับมอบหมายให้ทำการอะไรก็ต้องตั้งใจ ตั้งหน้าทำงานอันนั้นไปอย่างดีที่สุด

(6) ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป หมายถึง ให้ประพฤติดีซื่อตรงต่อคนทั่วไป รักษาตนให้เป็น คนที่เขาทั้งหลายจะเชื่อถือได้ โดยรักษาจากสัตย์ พูดอะไรเป็นนั้น ไม่พูดจาโลเล ไม่คิดเอา เบี่ยงเบน ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่หาดีใส่ตัว ไม่หาชั่วใส่คนอื่น เมื่อผู้ใดใคร่ต่อก็ตอบแทนด้วยไมตรี สม่ำเสมอ ไม่ใช้ความรักใคร่ไมตรี ซึ่งผู้อื่นมีแก่เรานั้นเป็นเครื่องประหัตประหารเราเอง หรือ ใดๆ ทั้งสิ้น

(7) ความรู้จักนิสัยคน ความสำคัญในหลักข้อนี้คือ เป็นของสำคัญสำหรับผู้มีหน้าที่ติดต่อกับ ผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย ถ้าเป็นผู้น้อยเป็นหน้าที่จะต้องศึกษาและสังเกตให้รู้นิสัยของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน ต้องรู้ความคิดความเห็นเป็นอย่างไร ชอบทำงานอย่างไร ชอบหรือ ชังอะไร เมื่อทราบแล้วก็อาจจะวางความประพฤติดของตน ที่แนะนำเช่นนี้ไม่ใช่แปลว่าให้สอพลอ เป็นแต่ให้ผ่อนผันให้เป็นการสะดวกที่สุดแก่การงานเท่านั้น แต่การที่จะอวดดีกระด้างกระเดื่อง เพื่อแสดงความฉลาด หรือความสามารถของตนเองก็ไม่จำเป็นเหมือนกันและหาใช่หนทางที่ปราศผู้ ย่อมสรรเสริญ ผู้ที่รู้จักเจียมตัว ผู้ที่รู้จักอ่อนน้อม ย่อมเป็นที่รักใคร่และเมตตาแก่ผู้ใหญ่ และถ้า ประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมอยู่โดยปกติแล้ว ถึงว่าจะพูดจะทัดทานหักท้วงผู้ใหญ่ว่างานทางที่ถูกผู้ใหญ่ว่า ก็จะไม่เกรง

(8) ความรู้จักผ่อนผัน หมายความว่า ต้องเป็นผู้ที่รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว ว่าเมื่อใดควร เด็ดขาด และเมื่อใดควรอ่อนอ่อน หรือผ่อนผันกันได้ มิใช่แต่จะยึดถือหลักเกณฑ์หรือระเบียบอย่าง เดียว ซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสีย ควรจะยืดหยุ่นได้

(9) ความมีหลักฐาน หมายความว่า หลักข้อนี้ประกอบด้วยหลักสำคัญ 3 ประการคือ

ก. มีบ้านเป็นสำนักมั่นคง หมายถึง ไม่ใช่เที่ยวเกเรแอบนอนซุกๆ ซ่อนๆ เปลี่ยน บ้านจากที่โน่นไปที่นี้ เป็นหลักลอย บ้านที่เป็นสำนักนั้นถึงแม้ตนจะมีได้เป็นเจ้าของก็ไม่เป็นข้อเสื่อม เกียรติอันใด แต่จะต้องอยู่เป็นที่เป็นทาง เมื่อมีความจำเป็นบังเกิดขึ้นก็พอที่คนอื่นจะตามหาพบ

ข. มีครอบครัวอันมั่นคง หมายถึง มีภรรยาเป็นเนื้อเป็นตัว ซึ่งจะออกหน้าออกตา ไปวัดไปวาได้ ไม่เซ่หาหญิงแพศยามาเลี้ยงไว้สำหรับความพอใจชั่วคราว ผู้ที่มีภรรยาเป็นหลักเป็นฐานย่อมเป็นศรีแก่ตัว และเป็นที่น่าไว้วางใจ เพราะอย่างไรก็ต้องนึกถึงบุตรภรรยาของตนเอง

ค. ตั้งตนไว้ในที่ชอบ หมายถึง ไม่ประพฤติตนเป็นสามะเลเทเมา สูบยาเสพติด กินเหล้า หรือเป็นนักเลงเล่นเบี้ย และเล่นผู้หญิง ซึ่งล้วนเป็นอบายมุข บ่อเกิดแห่งความพินาศ จินหายทั้งสิ้น

(10) ความจงรักภักดี หมายความว่า ความยอมสละตนเพื่อประโยชน์แห่งท่าน คือถึงแม้ว่าท่านจะต้องได้รับความเดือดร้อนรำคาญ ตระกลลำบาก หรือจนต้องสิ้นชีวิตเป็นที่สุดก็ยอมได้ทั้งสิ้น เพื่อมุ่งประโยชน์อันแท้จริงให้มีแก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผู้ที่จะยอมเสียสละเช่นนี้ได้โดยมิรู้สึกเสียดายเลย ต้องเป็นผู้ที่ถึงแล้วซึ่งความรุ่งเรืองชั้นสูง และความจงรักภักดีที่แท้จริงนี้เอง คือความรักชาติ

หลักการการอันเป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจกล่าวสรุปได้ว่าเป็นหลักปฏิบัติราชการที่มีจุดมุ่งหมายที่จะปลูกฝังคุณประโยชน์ส่วนรวม และของชาติเป็นหลักสำคัญ นับว่าพระองค์ทรงมองเห็นการณ์ไกลและทรงเห็นความสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ ซึ่งเป็นตัวจักรกลสำคัญในการบริหารราชการ ให้ข้าราชการประพฤติปฏิบัติตน เป็นข้าราชการที่ดี ปฏิบัติหน้าที่ราชการโดยถือผลประโยชน์ส่วนรวม และคุณลักษณะของหลักการดังกล่าวนี้ ยังคงสามารถนำมาใช้ปฏิบัติแก่ข้าราชการในปัจจุบันได้อย่างดี

บุรุษชัย จงกลนี้ (2528) ได้สำรวจแนวทางต่างๆ ที่ทางรัฐบาลประกาศ และรวมทั้งพระราชดำรัสต่างๆ ได้ข้อสรุปครอบคลุมหน้าที่และภารกิจของผู้บริหาร 3 ประการ คือ การครองตน ครองคน และครองงาน ดังนี้

1. การครองตน

1.1) ไม่เห็นแก่ได้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ เห็นประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว

1.2) ไม่พูดปด ไม่ยุยงให้แตกร้าง ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเหลวไหล

1.3) เว้นสิ่งเสพติด มีสติสัมปชัญญะ

1.4) มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำผิด

1.5) รับผิดชอบต่อตนเอง ต่อส่วนรวม ต่อหน้าที่และการกระทำ

- 1.6) คำนึงถึงฐานะและเศรษฐกิจ คิดก่อนจ่าย ใช้เท่าที่จ่ายจริง
- 1.7) ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย หรือตระหนี่ถี่เหนียวจนเกินไป
- 1.8) มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย
- 1.9) มีความพอดีในการบริโภค และเว้นการฟุ้งส้างที่เกินความสามารถ
- 1.10) เพิ่มพูนทรัพย์ด้วยการเก็บและนำไปทำให้เกิดประโยชน์
- 1.11) รู้จักใช้ ดูแลรักษา และบูรณทรัพย์ทั้งของตนและของส่วนรวม
- 1.12) วางแผนใช้จ่ายให้รอบครอบ มีสัดส่วนออมไว้ตามสมควร
- 1.13) มีความกตัญญูทดแทน
- 1.14) เชื้อกฏแห่งกรรม เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- 1.15) ละชั่ว ประพฤติดี ทำจิตใจให้ผ่องใส
- 1.16) ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
- 1.17) มีความอดทน อดกลั้น
- 1.18) มีความประพฤติในความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเพศ
- 1.19) จัดงานโดยใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น

2. การครองคน

- 2.1) รู้จักสิทธิและหน้าที่ และละเว้นการใช้อิทธิสิทธิ์
- 2.2) รับบริการและให้บริการตามลำดับก่อนหลัง
- 2.3) สนับสนุนและส่งเสริมเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติตามกฎหมาย
- 2.4) ไม่แก้ปัญหากด้วยวิธีรุนแรงหรือไม่ชอบด้วยระเบียบวินัย
- 2.5) ท้าหน้าที่พลเมืองดี โดยแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ เมื่อรู้เห็นการกระทำผิดระเบียบ

วินัยและกฎหมาย

- 2.6) รับผิดชอบและปฏิบัติตามระเบียบวินัยและกฎหมายในฐานะเจ้าหน้าที่
- 2.7) ไม่เบียดเบียน ประทุษร้ายต่อคนและสัตว์
- 2.8) มีเมตตากรุณา
- 2.9) สร้างเสริมความสามัคคีของคนในชาติ

3. การครองงาน

- 3.1) ปฏิบัติงานให้สำเร็จเรียบร้อย ไม่คั่งค้าง

- 3.2) ศึกษาหาความรู้เป็นนิจ
- 3.3) ฝึกฝนตนให้มีความสามารถและชำนาญ
- 3.4) ใช้ความรู้ความสามารถของตนให้เต็มที่ ก่อนที่จะขอความร่วมมือจากผู้อื่น
- 3.5) มีความเข้มแข็งอดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหาทั้งปวง
- 3.6) คิดชอบ ทำชอบ และแก้ปัญหาได้
- 3.7) ใช้ทรัพยากรและเวลาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ล้อม ไชยสร (อ้างถึงใน จันทงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ "คุณลักษณะของครูที่ดีในทัศนะของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น" โรงเรียนไตรมิตรวิทยาลัย ปีการศึกษา 2510 พบว่า ลักษณะของครูที่นักเรียนชอบมาก ได้แก่ แต่งกายสุภาพเรียบร้อย พูดจาสุภาพ อ่อนโยน ความเป็นระเบียบเรียบร้อย พูดจริงทำจริง ให้เสรีภาพในการออกความคิดเห็น รักษาและเมตตากับนักเรียน ใจดี สุขุมเยือกเย็น มีอารมณ์แจ่มใสว่าเรีงอยู่เสมอ เข้มงวดต่อความประพฤติของนักเรียน ขยันขันแข็ง อดทนช่วยเหลือนักเรียนได้จนครบถ้วน เป็น ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าหาความรู้ มีความยุติธรรม วางตัวให้เหมาะสม สำหรับลักษณะของครูที่นักเรียนชอบน้อยที่สุด ได้แก่ ชอบดุด่าและลงโทษ สอนคลุมเครือเข้าใจยาก กิริยาวาจาไม่สุภาพ ชอบชมผู้เลือกที่รักมักที่ชัง แต่งกายไม่สุภาพ ถือตัวมากเกินไป ไม่ตรงเวลา เปิดเผยความลับของนักเรียน

มัทนา ปิยะมาดา (อ้างถึงใน จันทงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ได้สำรวจลักษณะของครูในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า มีลักษณะสำคัญ 9 ประการ คือ

1. ส่งเสริมให้กำลังใจยกย่องชมเชยนักเรียน
2. เมตตากรุณา
3. การสอนดี
4. ให้คำแนะนำปรึกษาแก่นักเรียน
5. มีเหตุผลเป็นประชาธิปไตย
6. มีความยุติธรรม ชัดตรง
7. ให้ความอุปการะแก่นักเรียน

8. บุคลิกภาพดี

9. มีสัมพันธภาพอันดีกับนักเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงใน จานงค์ อาศิริวัจน์, 2530) ได้ค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับ "ลักษณะของครูที่ดี" โดยสร้างแบบสอบถามจำนวน 130 ข้อ แยกเป็นคุณลักษณะหมวดใหญ่ๆ ได้ 6 ลักษณะคือ

1. ลักษณะด้านการสอน จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ มีความสามารถด้านการสอน การวัดผล มีเทคนิคการสอนใหม่ๆ ฯลฯ
2. ลักษณะทางด้านวิชาการ จะต้องศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ
3. ลักษณะทางด้านมนุษยสัมพันธ์ จะต้องมีความสัมพันธ์อันดีกับนักเรียนเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา และบุคคลทั่วไป
4. คุณลักษณะด้านคุณธรรมและความประพฤติ เช่น ความเที่ยงตรงความเมตตากรุณา ความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน การวางตนได้อย่างเหมาะสม ฯลฯ
5. คุณลักษณะด้านบุคลิกลักษณะ เช่น ความร่าเริงแจ่มใส ความสุภาพอ่อนโยนความขยันขันแข็ง แต่งกายเหมาะสม รู้จักควบคุมอารมณ์ มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ฯลฯ
6. คุณลักษณะด้านการอบรมแนะแนวและปกครอง เช่น รู้จักการปกครองนับถือผู้อื่น การให้ความร่วมมือกับผู้อื่น การใช้หลักเหตุผลในการแก้ปัญหา การรู้จักสิทธิของตนตามกฎหมาย ฯลฯ

อนันต์ มาสวัสดิ์ (อ้างถึงใน เสกข ชินคำ, 2536) ได้ทำการวิจัยเรื่องคุณลักษณะของครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาที่พึงปรารถนา ตามทัศนะของครูโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของครูใหญ่ที่พึงปรารถนา 10 อันดับแรก คือ

1. ปกครองบังคับบัญชา โดยยึดหลักพรหมวิหาร 4
2. มีความรู้ ความสามารถในการบริหารกิจการโรงเรียน
3. มีความยุติธรรม
4. ใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
5. ใจคอหนักแน่น มีอารมณ์มั่นคง
6. มีความประพฤติดี ยึดเป็นแบบอย่างได้

7. มีความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว กล้าตัดสินใจ
8. ปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้
9. มีสุขภาพอนามัยแข็งแรง สมบูรณ์
10. แต่งกายเหมาะสมกับกาลเทศะ และสะอาดเรียบร้อย

เจสสิยา บุรีภักดี และคณะ (อ้างถึงใน จานงค์ อาศิรวัจน์, 2530) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ลักษณะของครูที่ดี โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจากนักเรียน ผู้ปกครอง ครู และศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร การศึกษา พระและผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้คำถามแบบปลายเปิดปรากฏว่า คณะผู้วิจัยได้ค้นพบ คุณลักษณะของครูที่ดี เรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้

1. มีความเที่ยงตรง มีความซื่อสัตย์สุจริต ตรงต่อเวลา
2. มีความเข้าใจในหลักสูตร ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ รับผิดชอบต่อหน้าที่ การงาน รับผิดชอบในการทำงานของตน การทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
3. รู้จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาของชาติ มีความสามารถในการอธิบาย มีความสามารถในการใช้ภาษา งดเว้นสิ่งเสียดสีทั้งปวง เอาใจใส่ป้องกันโรคติดต่อ มีความเมตตา กรุณา ไม่ทำตัวเสเพล ไม่กระทำความผิดเรื่องสุรา มีศรัทธาในอาชีพครู รู้จักปกครองแบบประชาธิปไตย รู้จักและเข้าใจเด็ก มีระเบียบวินัย มีเหตุผล ส่งเสริมความรักชาติ และรู้จักรักษา ความลับของทางราชการ
4. มีความสามารถในการสอน การปกครองชั้น มีการปรับปรุงวิธีสอนอยู่เสมอ เอาใจ ใส่ในเรื่องความสะอาดของร่างกาย มีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีอารมณ์ดีเป็นมิตรกับนักเรียนช่วยเหลือ นักเรียนที่มีปัญหา และรู้จักใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา

ผลการวิจัย "ลักษณะของครูที่สังคมต้องการ" โดยฝ่ายโครงการวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา พุทธศักราช 2518 สรุปได้ว่า ครูนั้นจะต้องประพฤติอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดี เป็นที่ยอมรับของสังคม ครูต้องกระตือรือร้นในเชิงวิชาการและทันสมัยอยู่เสมอ ครูต้องเอาใจ ใส่ต่อความประพฤติของนักเรียน ครูต้องมีบุคลิกภาพที่ดี ครูจะต้องมีคุณลักษณะเป็นผู้นำ มีสุขภาพ ร่างกายที่สมบูรณ์ และสุขภาพจิตที่ดี ครูควรจะมีอารมณ์ขันในบางโอกาส วิจัยโดยวิทยาลัยครู บ้านสมเด็จเจ้าพระยา (อ้างถึงใน จานงค์ อาศิรวัจน์, 2530)

ประถม แสงสว่าง (อ้างถึงใน มนตรี แสนวิเศษ, 2534) ได้วิจัยเรื่องลักษณะของ
ผู้บริหารที่คนไทยพึงประสงค์ โดยวิเคราะห์ความคิดเห็นและเจตคติของครู อาจารย์ ผู้ปกครอง
และนักเรียน นักศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา จากประชากร
ตัวอย่างทุกภาค ทุกระดับ ผลปรากฏว่าลักษณะผู้บริหารที่คนไทยพึงประสงค์ 10 อันดับแรกมีดังนี้

1. กล้ายอมรับผิดเมื่อทราบว่าสิ่งที่กระทำนั้นไม่ถูกต้อง
2. มีความสามารถและกล้าแสดง
3. โอบอ้อมอารี รู้จักเสียสละ ไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น
4. มีความสุขุมรอบคอบในการตัดสินใจ
5. มีความคิดลึกซึ้งกว้างขวาง มองการณ์ไกล
6. มีความเชื่อมั่นในตัวเอง
7. มีปฏิภาณไหวพริบ ความจำและสติปัญญาดี
8. มีความกระตือรือร้นในการทำงาน
9. ไม่รับสินบนหรืออาศัยอำนาจหน้าที่ในการแสวงหาผลประโยชน์
10. ไม่ทุเบาเชื่อตามคำยุแหย่ โดยไม่ได้สอบสวนข้อเท็จจริง

เฉลิม รัชตะกุล (อ้างถึงใน มนตรี แสนวิเศษ, 2534) ได้ทำการวิจัย เรื่องลักษณะ
ที่พึงประสงค์ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ในทัศนะของผู้บริหาร และอาจารย์ในเขตการ
ศึกษา 11 ปรากฏผลว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ในทรรศนะ
ของผู้บริหาร และอาจารย์ในเขตการศึกษา 11 เห็นว่า มีความสำคัญอยู่ใน 10 อันดับแรก คือ

1. ควรเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ เข้ากับชุมชนได้
2. ควรเป็นผู้มีความยุติธรรมแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา
3. ควรเป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจ
4. ควรเป็นผู้ตัดสินใจได้รวดเร็ว ถูกต้อง แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดีมีไหวพริบ
5. ควรเป็นผู้มีความรู้ดี
6. ควรเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี ประพฤติตนเป็นตัวอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้
7. ควรเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต
8. ควรเป็นผู้ที่มีความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์

ส่วนตน

9. ควรเป็นผู้ที่มีสุขภาพดี ทั้งร่างกายและจิตใจ

10. ควรเป็นผู้ที่มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย ใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า ครูชายกับครูหญิง ครูที่มีวุฒิต่างกันครูที่มีวิทยุต่างกัน ครูใหญ่กับครู ต่างก็มีทรรณะเกี่ยวกับลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารไม่แตกต่างกัน

มงคล ภูภิรมณ์ (อ้างถึงใน ภักดี ยาวะโนภาส, 2529) ได้ศึกษาความคิดเห็นของ นักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน และผู้ปกครองที่มีต่อจริยธรรมที่คาดหวังกับจริยธรรมที่ปฏิบัติจริงของครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 7 ปีการศึกษา 2524 ผลปรากฏออกมาเป็นที่น่าสนใจต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง เพราะพบว่าทั้งจริยธรรมที่คาดหวังและจริยธรรมที่ปฏิบัติจริงอยู่ในระดับสูงทุกด้าน แสดงว่าทั้งตัวครูเองและสังคมยอมรับว่า ครูเป็นผู้มีความประพฤติดี น่าเลื่อมใส เป็นพฤติกรรมที่เป็นรูปแบบที่พึงปฏิบัติตาม

โยธิน จารุภูมิ (อ้างถึงใน มนเฑียร ม่วงศรีศักดิ์, 2535) ได้ทำการวิจัย เรื่อง คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ตามทัศนะของชุมชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อศึกษาด้านคุณสมบัติในการปฏิบัติงาน และเพื่อจัดอันดับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า คุณสมบัติเบื้องต้นที่ต้องการให้ในตัวผู้บริหาร คือ มีความยุติธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีเหตุผล มีความรับผิดชอบสูง เปิดเผยเข้าใจง่าย มีความจริงใจต่อทุกคน มีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าเผชิญกับปัญหาต่างๆ ด้วยความมั่นใจ มีความเสียสละ และกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม สำหรับคุณสมบัติในการปฏิบัติงานที่ต้องการให้ในตัวผู้บริหาร คือมีความตั้งใจในการทำงาน กระตือรือร้น มีความปรารถนาที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จสูง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและรู้จักเลือกความคิดเห็นที่ดี ใฝ่หาที่ทำงานเป็นอย่างดี มีความสามารถในการปรับปรุงให้ดีขึ้น รู้จักแบ่งหรือมอบงาน และอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ ให้บุคลากรภายในโรงเรียนอย่างเหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ มีความสามารถในการจูงใจคนให้ทำงานสิ่งที่ดีงาม มีความเด็ดขาดในการตัดสินใจ มีความขยันขันแข็งและอดทน

กองมาตรฐานวิชาชีพครู (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่องคุณลักษณะและพฤติกรรมของครู ตามจรรยาบรรณและวินัยตามระเบียบประเพณีของครู พ.ศ.2526 ผลการวิจัยพบว่าคุณลักษณะของครูตามจรรยาบรรณและวินัยตามระเบียบประเพณีของครู พ.ศ.2526 ที่ได้จากการศึกษา มี 18 คุณลักษณะ คือมุ่งมั่นในผลงาน ตรงต่อเวลา ยุติธรรมในการตัดสินใจผลการเรียนยุติธรรม

ในการตัดสินใจปัญหา มีพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตย ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบ มีความพยายามในการสอน มีความตั้งใจในการสอน สามารถควบคุมอารมณ์ อุดหนุนเมื่อเกิดอุปสรรคในการสอนใช้วัสดุอุปกรณ์การสอนให้คุ้มค่า ศรัทธาในอาชีพครู เชื่อลัทธิต่ออาชีพครู สุภาพเรียบร้อย ยึดมั่นในศาสนา มีมนุษยสัมพันธ์ บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน และความสามัคคี

ธวัช โพธิกุล (อ้างถึงใน บุญรัตน์ แสงดี, 2532) ทำการวิจัยเรื่องคุณธรรม 4 ประการของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี สรุปผลการวิจัยว่า ผู้บริหารจะต้องรู้จักข่มใจตัวเอง มีความอดทน รักชาติรักจะ และเป็นผู้ที่มีความเสียสละ

ประดับ นิลพังงา (อ้างถึงใน มนเฑียร ม่วงศรีศักดิ์, 2535) ได้ทำการวิจัย เรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณธรรมสำหรับครูของนักศึกษาวิทยาลัยครูในประเทศไทย ปีการศึกษา 2526 ผลการวิจัยพบว่า คุณธรรมในด้านคุณคติที่จำเป็นสำหรับครูจะต้องมี ได้แก่ การยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ และครูจะต้องมีคุณธรรมต่อไปนี้เป็นคือ ยึดมั่นในหลักความยุติธรรม รักและศรัทธาในอาชีพครู ไม่แสวงหาความรู้ ยึดมั่นในหลักความถูกต้อง ยินดีบริการชุมชน ยึดมั่นในนโยบายประหยัด และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ

ด้านความประพฤติที่พึงมีนั้น พบว่า เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับครูและมีความสำคัญ และจำเป็นตามลำดับคือ ครูจำเป็นต้องประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ไม่เป็นทาสอบายมุข ทั้งปวง ให้ความรักและเอาใจใส่ต่อศิษย์ทุกคนอย่างเสมอภาค ยินดีกับผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ปฏิบัติงานครูด้วยความขยันเสมอ ปรับปรุงและพัฒนาตนเอง ควบคุมอารมณ์ได้เสมอในสถานการณ์ต่างๆ ทำจิตใจให้เบิกบานอยู่เสมอ ช่วยเหลือเพื่อนที่ได้รับความเดือดร้อนทันทีที่ทราบรู้สึกวางเฉยถ้าได้ยืนผู้อื่นยกย่องหรือตำหนิ

ด้านจริยธรรม พบว่า คุณธรรมด้านจริยธรรมที่จำเป็นสำหรับครูและมีความจำเป็นมากตามลำดับดังนี้ ครูจะต้องมีความรับผิดชอบและเอาใจใส่ในงานหน้าที่ของตน ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เกิดผลดีเต็มความสามารถ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคน เป็นคนตรงต่อเวลา ประกอบคุณธรรมซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้อย่างมีความสุข มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ยึดหลักความสำเร็จของงานที่มาจากมีส่วนร่วมของกลุ่มมากกว่าตัวบุคคล เว้นการกระทำผิดเรื่องชั่วช้า และสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดี

วิเชียร ชูสงฆ์ (อ้างถึงใน มนเฑียร ม่วงศรีศักดิ์, 2535) ได้ทำการวิจัยเรื่องพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และความเสี่ยงละของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 7 เพื่อศึกษาพฤติกรรมของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา 3 ด้านคือ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และความเสี่ยงละ ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 7 มีพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และความเสี่ยงละสูงทั้ง 3 ด้าน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อแล้วปรากฏว่า ในด้านความรับผิดชอบพฤติกรรมที่มีค่าคะแนนสูงที่สุด ได้แก่ ปฏิบัติงานอย่างเข้มแข็ง และเต็มความสามารถ พฤติกรรมที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ทำการนิเทศการสอนให้แก่ครูในหมวดต่างๆ หรือมอบหมายงานให้ฝ่ายวิชาการหรือหัวหน้าหมวดทำการนิเทศแทน ด้านความมีระเบียบวินัย พฤติกรรมที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด ได้แก่ ส่งเสริมให้ครูแต่งกายให้เรียบร้อยเหมาะสมกับความเป็นครู พฤติกรรมที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ พิจารณาความดีความชอบอย่างมีระเบียบแบบแผนและมีหลักเกณฑ์ ด้านความเสี่ยงละพฤติกรรมที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด ได้แก่ ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก พฤติกรรมที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ บริจาคเงินส่วนตัวให้เป็นทุนการศึกษาของนักเรียนในโรงเรียน และเมื่อเทียบค่าคะแนนเฉลี่ยของพฤติกรรมทั้ง 3 ด้านแล้ว ปรากฏว่าความมีระเบียบวินัยสูงที่สุด รองลงมา ได้แก่ ความรับผิดชอบและความเสี่ยงละ ตามลำดับ

โอภาส าบสูงเนิน (อ้างถึงใน มนเฑียร ม่วงศรีศักดิ์, 2535) ได้ทำการวิจัยเรื่องพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเขตการศึกษา 12 ใน 4 คุณลักษณะ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม และความเมตตากรุณา ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารมีความคิดเห็นอยู่ในระดับจริยธรรมขั้นที่ 6 คือ ทำดีตามอุดมการณ์สากล ร้อยละ 35.65 อยู่ในระดับจริยธรรมขั้นที่ 4 คือ ทำดีตามหลักระเบียบแบบแผนของสังคม ร้อยละ 33.56 และอยู่ในระดับจริยธรรมขั้นที่ 5 คือ ทำดีเพราะการเคารพตนเอง ร้อยละ 25.25

มนเฑียร ม่วงศรีศักดิ์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง คุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ตามทฤษฎีของครู สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า ทฤษฎีของครูที่มีต่อการปฏิบัติตนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาให้มีคุณธรรม 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก คือ คุณธรรมต่อวิชาชีพการบริหารคุณธรรมต่อเพื่อนร่วมงาน และคุณธรรม

ต่อสังคม เมื่อเปรียบเทียบทรรศนะของครูที่มีต่อการปฏิบัติตนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา
ให้มีคุณธรรมใน 3 ด้าน ปรากฏผลดังนี้

1) คุณธรรมต่อวิชาชีพการบริหาร โดยส่วนรวมข้าราชการครูหญิงกับข้าราชการครูชาย
ข้าราชการครูสมรสหรือเคยสมรสกับข้าราชการครูโสด ข้าราชการครูที่มีอายุราชการ ตั้งแต่
15 ปีขึ้นไป กับข้าราชการครูที่มีวุฒิการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไป กับข้าราชการครูที่มีวุฒิการ
ศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี มีระดับทรรศนะไม่แตกต่างกัน

2) คุณธรรมต่อเพื่อนร่วมงาน โดยส่วนรวมข้าราชการครูหญิงกับข้าราชการครูชาย
ข้าราชการครูสมรสหรือเคยสมรสกับข้าราชการครูโสด ข้าราชการครูที่มีวุฒิการศึกษาตั้งแต่
ปริญญาตรีขึ้นไป กับข้าราชการครูที่มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี มีทรรศนะแตกต่างกัน แต่
ข้าราชการครูที่มีอายุราชการตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป กับข้าราชการครูที่มีอายุราชการต่ำกว่า 15 ปี
มีระดับทรรศนะไม่แตกต่างกัน

3) คุณธรรมต่อสังคม ข้าราชการครูสมรสหรือเคยสมรสมีระดับทรรศนะด้านที่สูงกว่า
ข้าราชการครูโสดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

Magnuson (อ้างถึงใน บุญรัตน์ แสงวงศ์, 2532) ได้วิจัยเรื่องคุณลักษณะของผู้จัดการ
โรงเรียนที่ประสบความสำเร็จ โดยจำแนกคุณลักษณะของผู้จัดการโรงเรียนออกเป็น 2 ลักษณะ
คือคุณลักษณะด้านอาชีพ (Professional Characteristics) และคุณสมบัติส่วนตัว ได้สรุป
คุณลักษณะทั้งสองคุณลักษณะไว้ดังนี้

คุณลักษณะด้านวิชาชีพ ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญดังนี้

- (1) มีความสามารถในการติดต่อและเข้ากับผู้อื่นได้ดี
- (2) มีความรู้ในสาขาวิชาชีพเป็นอย่างดี
- (3) รู้จักมอบหมายงานให้ผู้อื่นทำ
- (4) ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี
- (5) ทำให้ผู้ร่วมงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- (6) เป็นผู้ที่น่าเชื่อถือและมีเวลาสำหรับผู้ร่วมงาน
- (7) ให้ความสนใจในบุคคลอื่นๆ
- (8) มีความสามารถในการวางแผนและการจัดระเบียบงาน
- (9) รับฟังความคิดเห็นจากบุคคลอื่นๆ

(10) รู้จักใช้ช่องทางแห่งอำนาจหน้าที่

คุณลักษณะส่วนตัว ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญดังนี้

- (1) มีวิจรรณญาณ และมีความยุติธรรม
- (2) มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดี
- (3) มีความรู้กว้างขวาง
- (4) เป็นผู้ไม่สติไม่ใช้อารมณ์
- (5) มีความจริงจัง
- (6) ความเป็นมิตร
- (7) มีอารมณ์ขัน
- (8) มีใจกว้างและเปิดเผย
- (9) มีความเสมอต้นเสมอปลาย
- (10) มีความเมตตาปราณี และเอื้ออาทรต่อผู้อื่น

Stogdill (อ้างถึงใน โสภณ ชินคำ, 2536) สรุปผลการวิจัยหลายฉบับไว้ในเรื่อง
คู่มือของผู้นำ : การสำรวจทฤษฎีและการวิจัย ผลสรุปที่สำคัญดังนี้

1. จากผลงานวิจัยไม่น้อยกว่า 10 ฉบับ พบว่า บุคคลที่จะดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหาร
จะมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้มากกว่าสมาชิกของกลุ่ม

- (1) รู้จักการเข้าสังคม
- (2) มีความคิดริเริ่ม
- (3) มีความเพียรพยายาม
- (4) รู้จักวิธีที่จะทำงานให้สำเร็จ
- (5) มีความเชื่อมั่นในตนเอง
- (6) ตื่นตัวและหยั่งรู้ในสถานการณ์
- (7) มีความร่วมมือ
- (8) เป็นที่นิยมของปวงชน
- (9) มีความสามารถในการปรับตัว
- (10) มีความสามารถในการพูด

2. จากผลงานวิจัยไม่น้อยกว่า 15 ฉบับ สรุปว่า บุคคลที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหาร จะมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้มากกว่าสมาชิกของกลุ่ม

- (1) สถิติปัญญา
- (2) การศึกษาเล่าเรียน
- (3) ความรับผิดชอบ

Smith (อ้างถึงใน โสภณ ชินคำ, 2536) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบรรยายถึงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและด้อยประสิทธิภาพของครูใหญ่ ผลการวิจัยพบว่าพฤติกรรมของครูใหญ่ที่ทำงานเกิดประสิทธิภาพนั้น เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

1. สร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้บริหารระดับสูงกว่าโรงเรียนกับคณะกรรมการ
2. วางแผนงานและร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับคณะครูในโรงเรียน
3. สร้างความเข้าใจและการติดต่อที่มีระหว่างบ้านกับโรงเรียน
4. กระตุ้นให้ครูมีการพัฒนาทั้งด้านอาชีพและด้านส่วนตัว
5. ทำให้เกิดความมั่นคงและเชื่อมั่นตนเองขึ้นในบรรยากาศของโรงเรียน
6. อุปการะคุณ
7. ร่วมมือในกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประสิทธิผลและให้ความถูกต้องและยุติธรรมเท่าที่ทำได้
8. พัฒนาคณะครูในด้านวิชาการ
9. สามัคคีและร่วมมือกับครูส่งเสริมโรงเรียนของตน
10. ทำงานตามโครงการพัฒนาฯ ของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง
11. ทำงานอย่างมีนัยสัมพันธภาพอันดียิ่งๆ กับชุมชน
12. เป็นผู้นำในทางวิชาการ
13. แสดงความสามารถในทางการสอนและการบริหารโรงเรียนให้ประจักษ์
14. ทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่ดีและมีวินัย
15. มีความสัมพันธ์อย่างดีกับนักเรียน

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ข้าราชการครูเป็นบุคลากรทางการศึกษาที่มีความสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้และจริยธรรม และโดยเฉพาะผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งมีการะหน้าที่ในการบริหารการจัดการศึกษาแล้ว คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารจะต้องมี จะต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อ

เป็นแบบอย่างและแนวทางในการให้ผู้ได้บังคับบัญชาและบุคคลอื่น ได้นำไปพัฒนาในการประพฤติปฏิบัติเพื่อความเจริญงอกงามทางจิตใจ มีสำนึกที่ดีต่อการปฏิบัติตน ทั้งนี้เพราะผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของผู้ร่วมงาน และมีผลต่อการพัฒนาเยาวชนของชาติในอนาคต ผู้บริหารสถานศึกษามีอำนาจหน้าที่ที่จะควบคุมดูแลให้ครูแก่บุคลากรในสถานศึกษาได้ แต่การใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารงาน ในสถานศึกษาจะก่อให้เกิดผลสำเร็จราบรื่นเป็นที่พอใจกับบุคคลทุกฝ่ายนั้น ผู้บริหารสถานศึกษานอกจากจะมีความรู้ในด้านวิชาการทั่วไป และวิชาชีพในการบริหารแล้ว ผู้บริหารจะต้องมีความสำนึกเห็นคุณค่าของตนเอง มีความดีที่จะกระตุ้นเตือนให้ปฏิบัติภารกิจด้วยความรับผิดชอบสูง คือคุณธรรมและจริยธรรม จึงสามารถปกครองตนเอง ปกครองบุคลากรในสถานศึกษาและปฏิบัติงานให้เป็นผลสำเร็จลุส่งไปด้วยดี